

ADATOK A 19-20. SZÁZADI RÓZSAFÜZÉRES TÁRSULATI ÉS ÁHÍTATIRODALOMHOZ

*Zafféry Károly (1840-1919),
az Élő Rózsafüzér magyarországi apostola emlékének!*

A magyarországi katolikus áhítatirodalom (áhítati irodalom vagy kegyességi irodalom) – csakúgy mint más európai országokban – szinte áttekinthetetlenül gazdag. E megjelölés alatt az alkotások nagyon széles, műfaji és tematikus szempontból gazdag skálája húzódik meg. Áhítati irodalomnak nevezi az eddigi szakirodalom mindazokat a vallásos írásműveket, amelyek a vallásosság napi, egyházi év ciklusainak rendje szerint, valamint az egyéni vallásgyakorlás számára kínálnak olvasnivalókat, imádságokat, énekeket. Ide soroljuk a nevelési célzattal megírt példázatokat, csodatörténeteket, elbeszéléseket, valamint a vallási ismereteket terjesztő történeteket, írásokat.² A barokk kori vallásos irodalmat áttekinthető munkájában Knapp Éva szerint a „napi áhítatgyakorlatok rendszerét naptári vagy egyházi év ... rendjéhez kapcsolódó kiadványok alkotják”.³ Idetartozónak mondja még a kalendáriumokat és officiumokat, valamint az egyes „társulatok

* A kutatást az OTKA 18325 pályázata támogatta. – Zafféry Károly 1840. aug. 15. Hosszúmezőn (Máramaros m.) született, tanulmányait itt és Szatmáron végezte. Tanári vizsgálatot és a bölcseletről és teológiából doktori szigorlatot tett Budapesten. Nevelő volt gróf Bissingennél, az 1870-es években főgimnáziumi tanár Szatmárt és főgimnáziumi igazgató Fiumében. Később Jézus-társasági tag; az 1890-es évek óta «P. Angelicus» névvel a boszniai trappisták tagja. A P. Angelicus nevet írói név gyanánt 1885. március óta használja. Ezen a néven adta ki „A legszentebb Rózsafüzér Királynéja” című folyóiratot. Számos más folyóiratba írt tanulmányt, cikket, és sok hitbuzgalmi, ismeretterjesztő könyvet publikált. Szerkesztette és kiadta a Népiskolai Lapokat 1870. okt. 1-től 1871. június 30-ig, és ennek folytatását, a Népiskolát 1871. júl. 6-tól 1875-ig Budapesten. Szatmáron és Egerben másokkal együtt szerkesztette a Szatmárt. A Legszentebb Rózsafüzér Királynéja című havi folyóiratot 1885-től Budapesten, a Szűz Mária Nagy Képes Naptárát 1889-től Nagykanizsán és a Szentek élete című folyóiratot 1889-től szerkesztette és adta ki. Vessd össze: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Arcanum Digitéka. Szinnyei kötete tartalmaz azonban egy tévedést: Zafféry Károly 1896 táján kilépett a trappista szerzetesrendből, de nem a jezsuitákhoz, hanem a szalézianusokhoz lépett be 1899-ben. 1919. december 27-én halt meg Péli-földszentkeresztben, s Nyergesújfalu temetőjében nyugszik. Lásd: P. Bőle Kornél O.P.: Negyven év a Rózsafüzérgondolat szolgálatában. *Rózsafüzér Királynéja* XLI. 1925 36-39. Életrajzát másként ismeri Élő Károly. Eszerint Zafféry Károly 1840. március 27-én született Máramarosszigeten. – Zafféry *A legszentebb Rózsafüzér Királynéja* mellett szerkesztette a Szent Család és a Lourdes című naptárakat. Dr. Élő Károly: Jubileum 50. in: *Rózsafüzér Képes Naptár az 1934-iki közönséges évre. Hetedik évfolyam*. Budapest, 60-61.

2 Az áhítati irodalom fogalmát sajnos nem határozta meg az eddigi szakirodalom. A kifejezést pontos körülhatárolás nélkül használják. Lásd pl. KNAPP 2001.

3 KNAPP 2001. 142.

speciális áhítatgyakorlatait tartalmazó” kiadványokat.⁴ Az utolsó csoportba pedig a társulatok énekes és imádságos könyveit említi.⁵

Az áhítati irodalom tehát nem egy műfaj, hanem a funkció, a használat és bizonyos tartalmi vonatkozások alapján ebbe a keretbe sorolt írásművek műfajilag eltérő csoportja. S itt kapnak helyet a vallásos társulatokhoz, köztük a rózsafüzér társulatokhoz kötődő munkák is.

A barokk kori áhítati irodalom egyik legjobban körülhatárolható csoportjáról, a vallásos társulatihoz kapcsolódó különféle kiadványokról nemrég jelent meg áttekintő tanulmány.⁶ Knapp Éva megállapítása szerint a 17-18. században a plébániák mellett a vallásos társulatok hálózata jelentette a katolikus vallásosság legfontosabb szervezeti keretét. A társulatok kiadványai „fontos szerepet játszottak különféle ismeretanyagok, művelődési programok, irodalmi műfajok és magatartásformák szerveződésében és közvetítésében”. Ez, a kulturális közvetítő szerep adja meg ennek az irodalomnak a szerző szerint legnagyobb jelentőségét.⁷ A külföldi szerzők és kiadványaik elemzése kapcsán rámutatott arra, hogy „a külföldi társulatok és nyomtatványaik számottevő ösztönzést közvetítettek a magyarországi társulatok és kiadványaik felé...” főleg a 18. század első évtizedeiben.⁸

A barokk kori kiadványok közül csupán a rózsafüzérrel kapcsolatosakat emeljük ki. A kékkői rózsafüzér társulat kiadványa kapcsán említi Knapp Éva, hogy a rózsafüzér társulat alkalmi kiadványának szerzője, Püsi Pius alapítója is volt egyúttal a társulatnak, s számos más társulat felállítója is.⁹ A szenci rózsafüzér társulat kézikönyve egy német és két magyar nyelvű kiadást ért meg.¹⁰ A könyv előszava szerint a kiadvány célja a rózsafüzér áhítat magyarországi megújítása az emberek elkárhozásának megakadályozása érdekében.¹¹ A kéméndi rózsafüzér társulat német nyelvű, Binder Pál metszetével ékesített áhítati könyvének címlapján külön utalás található a kiadvány használatára, a társulat heti áhítatára, valamint arra, hogy a társulat a kéméndi plébánia híveiből tevődik össze.¹² Knapp elemezte a pápai rózsafüzér társulati könyvet is.¹³

A barokk kori, a 17-18. századi társulati irodalom elemzése kapcsán a konkrét társulatokhoz kapcsolódó kiadványoknak Knapp Éva három jellemző megjelenési formáját különítette el. Az első csoportba a „felvételi lapokat” sorolta, amelyek a társulati tag személyi adatait, s a belépést igazoló egyházi személy aláírását tartalmazzák. Esetenként ezek kibővíülhetnek egyéb, a társulat történetére, búcsúkiváltásáira vonatkozó adatokkal, imádságsszövegekkel.¹⁴ A második típusba társulatokról legtöbb információt hordozó ún. társulati könyveket említi, ame-

4 KNAPP 2001. 144-145.

5 KNAPP 2001. 146.

6 KNAPP 2001.

7 KNAPP 2001. 6.

8 KNAPP 2001. 41.

9 KNAPP 2001. 71.

10 KNAPP 2001. 83.

11 KNAPP 2001. 102.

12 KNAPP 2001. 101.

13 KNAPP 2001. 128-130.

14 KNAPP 2001. 30.

lyek az adott társulat történetére, kialakulására, sajátos jellemzőire vonatkozóan már részletezőbb útmutatást adnak, ismertetve a speciális áhítati formákat, ének- és imádságszövegeket.¹⁵ A társulati kiadványok harmadik rétegét a társulatnak ajánlott ajándékkönyvek ill. társulati célra készült legkülönbözőbb áhítati művek alkotják. Tartalmilag ezek nagyon összetettek, változatosak.¹⁶ Céljuk elsősorban a társulati tagok vallásosságának elmélyítése, tartalmilag ezért nagyon sokrétűek: szentek életrajzai mellett exemplumok, útmutatások, lelki tükrök, elmélkedések stb. olvashatók benne. Az ajándékkönyvek tematikusan sajátos csoportját jelentik a különféle társulati jubileumokra megjelentett kiadványok.¹⁷ Ugyancsak rendkívül gazdagok lehetnek a társulat mindennapi életével kapcsolatos alkalmi nyomtatványok: meghívók, alkalmi szentbeszéd, társulati jubileumok alkalmára nyomtatott anyagok.¹⁸ Negyedik csoportban említi Knapp Éva a társulat életével, ünnepeivel kapcsolatos alkalmi kiadványok körét.¹⁹

Amíg a barokk kor irodalomkínálatát, s benne a vallásos irodalmat viszonylagos alapossággal feltárták,²⁰ addig annál kevesebbet tudunk a 19. század második felének és a 20. század első évtizedeinek vallásos imádság- és könyvkínálatáról. S ahogy a technikai civilizáció fejlődésével mind olcsóbbá vált a nyomtatott művek előállítása, könyvek és apróbb nyomtatványok megjelentetése, annál nagyobb számban jelentek meg országszerte az áhítati irodalomba sorozható munkák. Ennek áttekintése, feldolgozása, és értelmezése épp csak megkezdődött a közelmúltban.

A rózsafüzér irodalma

A rózsafüzéres kegyességi irodalom nagyon gazdag. Műfajilag is szerteágazó. Benne képviselve vannak a imádságok, az énekek, az elmélkedések, a vallásos folyóiratok és újságok tárcái, hírei. Ezek koronkénti aránya változó. Az átfolyások, gondolati áthatások nehezen fedezhetők fel, de nyilvánvalóan vannak.

Az alábbiakban ezt a rózsafüzéres társulati irodalmat elemzem néhány példa alapján. A kiválasztott munkák elsősorban az Élő Rózsafüzérrel, másodsorban általában a rózsafüzérrel, annak egyéb sajátos formáival kapcsolatos kiadványok: ima- és énekeskönyvek, elmélkedések, társulati aprónyomtatványok imádság- és énekanyaggal, valamint a Rózsafüzér Királynéja című folyóirat. Az elemzés során röviden ismertetem magát a kiadványt, annak szövegi struktúráját, igyekszem adatokat találni a szerzőre, az olvasóközönségre vonatkozóan, majd pedig röviden tartalmilag elemzem magát a szöveganyagot.

Az említett barokk kori kiadványtípusok megtalálhatók a 19-20. századi társulati nyomtatványok között is. Egy csoporttal azonban a vizsgált korszakunkban ki kell őket bővíteni, s ez pedig a társulatokhoz kapcsolódó periodikák: folyóiratok,

15 KNAPP 2001. 30.

16 KNAPP 2001. 31.

17 KNAPP 2001. 31.

18 KNAPP 2001. 31-32.

19 KNAPP 2001. 31-32.

20 TÜSKÉS – KNAPP 1985.

kalendáriumok, valamint a helyi felekezeti sajtó köre. Ezek Magyarországon a 19. század utolsó harmadában jelentek meg. Tanulmányomban hangsúlyosan foglalkozom velük.²¹

A rózsafüzér társulatok kiadványai

Az évszázadok óta ismert rózsafüzér 19. században megújított ájtatossági és társulati formájának, mint minden újnak, szüksége volt arra, hogy a legkülönbözőbb módon népszerűsítsék. A legkézenfekvőbb módja ennek a templomi misék prédikációi voltak, ahol hívek nagy tömegei előtt lehetett ismertetni az új társulati és áhítatformákat.²² Hasonló helyet és alkalmat jelenthettek a búcsújáró helyek ünnepi szentmiséi is. Ám itt nemcsak a lelkipásztorok közvetítő szerepét vehetjük észre, hanem utalnunk kell a búcsúsok egymás közti átadási – átvételi gyakorlatára, egymás megfigyelésére is.²³ Az ilyen közvetlen terjedési csatorna mellett azonban legalább annyira fontos a rózsafüzér társulathoz kapcsolódó nyomtatványoknak a szerepe is. A 19. században ezek voltak elsősorban azok a közvetítő csatornák, amelyeken keresztül nagy földrajzi körzetben, s társadalmilag is széles közegben ismertté lehetett tenni az új ájtatosságot, annak formáit, szervezeti kereteit, működési szabályait, valamint sajátos áhítatformáit, énekeit és imádságait.

A Magyarországra a 19. század második harmadában bekerült, s viszonylag gyorsan elterjedő *Elő Rózsafüzér Egyesületnél* is megtaláljuk mindezeket a kiadványtípusokat, sőt, körüket még egy, a 19. század utolsó harmadára jellemző formával bővíthetjük is: a társulati működéshez kapcsolódó, rendszeresen megjelenő folyóirattal. A barokk korban ezek még nem léteztek, a 19. század közepén és második felében azonban a gyorsan gyarapodó írni és olvasni tudó rétegek, a vállalkozásokat indító szerzetesrendek, egyházi személyek, világi (laikus) hívek vállalkozó szelleme, az országosan kiépült, s gyors szolgáltatást lebonyolító posta, s az előfizetők nagy táborát tartották fenn. Rajtuk: a könyveken, folyóiratokon és a templomi prédikációkon, hirdetéseken keresztül terjedt az új rózsafüzér ájtatosság híre is. Ebben az esetben azt mondhatjuk, hogy a városi polgárság áhítata vált népszerűvé más városokban is, de terjedt el a legkisebb falusi portákon is a lelkipásztorkodó papság, részben pedig a szerzetesek közvetítésével.

A rózsafüzér társulatok különböző típusú kiadványait senki sem gyűjtötte össze módszeresen. Különösen nagymértékben elpusztultak a kisebb terjedelmű, gyakran csak egylapos tagfelvételi cédulák, hiszen ezek szorosan tulajdonosaikhoz kapcsolódva annak halála után szükségtelenné váltak. Valamivel jobb a helyzet a társulati könyvek esetében. A magyar könyvészeti irodalom is sokat számon tart közülük, de listájuk sajnos nem teljes. Egyházi (plébániai, egyházmegyei,

21 V.ö.: DERSI 1973., lásd még: LIPTÁK 2002. A rózsafüzér társulati kiadványok bemutatását lényegében Knapp Éva szempontjai alapján végeztem el.

22 Lásd a kunszentmártoni példát! BARNÁ 1998. 108.

23 BARNÁ 1998. 104. Előre utalok a később említendő Ökrös József, Erdélyi Klára, Mérő József, illetőleg Orosz István hasonló szerepére.

egyházi iskolai, szerzetesrendi) könyvtárakban, múzeumi és magángyűjteményekben nagyon sok még nyilvántartásba nem vett példányát lehet megtalálni.²⁴

Tagfelvételi lapok

Megtartva Knapp Éva csoportosítását, azt mondhatom, hogy az élő rózsafüzér társulat tagfelvételi és tagnyilvántartási lapjai közül csak 20. századi példányokkal találkoztam. Az 1940-es évektől valószínűleg kinyomtatott példányok még lappanganak.

E lapok kétfélék: az egyik nyomtatvány a 15 fős csoportot vezetőik számára készültek, hogy azon tartsák nyilván a csoportjukhoz tartozók titokcseréjét, a havonta végzett rózsafüzér titkokat. Ez tehát *tagnyilvántartási lap*. Egy csongrádi,²⁵ ez A4-es méretű, egy oldalas és egy szabadkai, kétnyelvű, magyar és horvát A6-os méretű változatot²⁶ örök gyűjteményemben. (Lásd képmelléklet!) Ennek elején a koszorúfő nevének és a koszorú számának van helye, valamint 15 rubrikában, s a 12 hónap elosztásában a tagok neveinek és a titkok számának feltüntetésére van lehetőség. A másik fajta nyomtatvány az egyes tagoknak készült, lényegében ezt nevezhetjük *tagfelvételi lap*nak. Ebből három van gyűjteményben. Mindhárom magyar nyelvű nyomtatvány. Az egyik nyomdai jelzet nélküli, voltaképpen egy kis szentkép, amely a Szűz Máriát, a kis Jézust és Szent Domokost ábrázolja, s egy kassai asszony 1908. évi felvételét igazolja a Szentolvasó társulatba.²⁷ A másik Budapesten készült a Stephaneum nyomda és könyvkiadó r.t. kiadásában,²⁸ a harmadik pedig Magyarokánizsán az 1920-as évek elején.²⁹ A két utóbbi címlapján hasonló szöveg: *Az Élő Rózsafüzér-tagok Felvételi Lapja. Legszenyebb Rózsafüzér Királynéja könyörögj érettünk!* Valamint a tag nevének, a felvétel dátumának és a társulat helyi igazgatója nevének rubrikájával. A kassai tagfelvételi lap tehát egy kis szentkép. A budapesti nyomtatványon egy oltárkép fényképe látható: Szent Domokos és Sienai Szent Katalin, amint átveszik a Rózsafüzér Királynéjától a szentolvasót. A magyarokánizsai kiadványon pedig egy Rózsafüzér Királynéja ülő szobor fényképe.

Élő Rózsafüzér társulati könyvek

24 Saját gyűjteményemben is számos nyomtatvány, kiadvány, könyv található meg. Itt köszönöm meg a kiadványok összegyűjtésében nyújtott segítségét néhai Antalóczi Lajos főkönyvtárosnak (Eger, Főegyházmezei Könyvtár), főtiszt. Pásztor Zoltánnak (Kassa), Kovács Endrének (Doroszló), Raj Rózának (Szabadka), Bíró Erzsébetnek (Kunszentmárton), valamint az ország s a Kárpát-medence különböző településeiről származó egyetemi hallgatóimnak. Sok, különféle típusú rózsafüzéres nyomtatványt találtam a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Könyvtárában. Itt köszönöm meg Zágorhidi Czigány Balázs és Drimmer László vasvári kutatásaimhoz nyújtott segítségét.

25 Nyomtatták: Szilber János, Csongrád

26 Nyomtatták: GZ „Panonija” Subotica 65-4862. Raj Rózsa szívességéből.

27 Szövege: 63.435 Krsitóf Ilona felvétel a sz. Olvasó-társulatba 1908. november hó 15. Kassa. P. Bruno. A kép hátuljára olvasható Kristóf Ilona születési és halálzási dátuma.

28 Szilárdfy Zoltán szívességéből. A Stephaneum sokáig volt a „rózsafüzéres” kiadvállalat.

29 Raj Rózsa szívességéből. A lapon 1927. május 1-i dátum, a társulatba lépés időpontja.

A kiadványok második csoportjába a tagok részére készült társulati könyvek tartoznak, amelyek nemcsak az Élő Rózsafüzér Egyesületekkel, hanem a rózsafüzér mindhárom társulati formájával foglalkoznak. Tartalmilag azonban ezek is két részre oszthatók: az egyikbe azokat a füzeteket sorolhatjuk, amelyek a rózsafüzér társulat megalakulásának történetét, a társulat működését és az imádság végzésének, a titokcserének szabályait tartalmazzák, s legfeljebb csak felsorolják a rózsafüzéres titkokat, s utalnak az elmondandó egyéb imádságokra. Az ismertett példák alapján úgy látjuk, hogy lényegében egyházmegyénként sor került a tájékoztató füzeteknek, kézikönyveknek kiadására. Ez logikusan az 1877-es változások utáni állapot tükrözője, azaz a domonkos rendi irányítás mellett a megyés püspökök engedélyező szerepét jelzi. A második csoportba a rózsafüzéres énekes és imádságos könyveket soroljuk.

1. *Tájékoztató füzetek.* Ezek közül magyar nyelven a legkorábbi a P. Angelicus (Zafféry Károly) által 1889-ben összeállított *Rendeletek, magyarázó pontok „Élő rózsafüzér” ügyében* című füzet. Ekkor már túl vagyunk a pápa által hozott rendeleten (1877), amely az összes, így az élő rózsafüzér társulat vezetését is a domonkosokra bízta. Ezért érthető tehát P. Angelicus nyomatékos kérése a füzet elején, hogy csakis a domonkosoktól, vagy az általuk kinevezett társulati előljáróktól fogadjanak el utasításokat az élő rózsafüzér ügyében. A társulatalapító Jaricot Mária életének vázlatos bemutatása után P. Angelicus időrendi sorrendben szó szerint vagy kivonatossan ismerteti az élő rózsafüzér társulatról és ájtatosságról, a titokcseréről hozott pápai és domonkos rendi előljárói rendeleteket, a búcsú kiváltságokat és a búcsúnyerés alkalmait.³⁰ A tübingeni Egyetemi Könyvtárban találtam rá P. Angelicus 1885-ben német nyelven írt ismertetőjére az élő rózsafüzérről.³¹ A füzet címe: *Der lebendige Rosenkranz zugleich Aufnahme-Büchlein.* Augsburgban adták ki egyházi jóváhagyással, s Zafféry Károly Rupert Muhlnek, a bencés rend németországi presesének ajánlotta. A felvételi lap és a titkok kisorsolását számon tartó táblázat után következik az élő rózsafüzér társulata történetének és lényegének ismertetése. Majd imádságok és a rózsafüzéres titkok következnek. Úgy tűnik ezek után, hogy a könyv előbb látott németül napvilágot, s csak utána magyar nyelven. Ebből arra lehet következtetni, hogy az első években talán nagyobb hatása volt a német nyelvű magyarországi lakosok között, mint a magyar nyelvűek között.

Kassán jelent meg *A szent rózsafüzér-testvérület kézikönyvecskéje* a rend-elöljáróság jóváhagyásával 1897-ben. A kézikönyv egyúttal felvételi lap is, hiszen a hátsó borító rubrikái (folyószám, a névnek és dátumnak kihagyott sorok) jelzik, itt tüntették fel az új tag felvételének adatait.³² A könyv röviden szól a rózsafü-

³⁰ P. Angelicus: *Rendeletek, magyarázó pontok „Élő rózsafüzér” ügyében.* Budapest, A „Szent István” Kath. Műintézet nyomdája, 1889. Egri Főegyházmegyei Könyvtár, 960059. Másolatának megküldését néhai főtiszt. Antalóczy Lajos igazgató úrnak köszönöm.

³¹ A füzet lemásolását Bornitz-Papp Bernadettnek köszönöm.

³² Szövege: Folyó szám: 49.541 Én Gergely Borbála fölvétem a B. Sz. Mária szents. Rózsafüzérének tótársulatába Kassán a sz. Domonkosrendi atyák egyházában. 1900. év okt. hó 4. napján. X (olvashatatlan név) atya által.

zér eredetéről, a rózsafüzér imádság lényegéről, a társulati tagok kötelességeiről, a rózsafüzér nyújtotta előnyökről és búcsúkról, az imádkozás módjáról, s végül röviden ismerteti a rózsafüzér 3x5 titkát. Csupán két Mária-éneket tartalmaz.³³ A könyv második oldalán metszet, amely a Napbaöltözött Asszonyt ábrázolja, amint a szent olvasót átnyújtja Szent Domokosnak, aki mellett a szájában fáklyát tartó kutya fekszik.³⁴ Kassai és 1905-ös kiadású *A szent olvasó-testvérület kézikönyve*, amely a kassai egyházmegyei hatóság és a domonkos rend jóváhagyásával jelent meg. A könyv tulajdonosa Ruszkai Borbála ónodi lakos volt, aki 1909. július 30-án lépett be a rózsafüzér társulatba. A könyvecske tartalmi megegyezik a fentebb ismertetett füzetek tartalmával. A hátsó belső borítóján felhívás olvasható az Olvasó Királynéja budapesti templom építésének támogatására, *A legszentebb Rózsafüzér Királynéja* című folyóirat előfizetésére, a társulatok működéséhez szükséges nyomtatványok rendelkezésére. A hátsó borítón pedig a budapesti domonkos zárda árjegyzéke olvasható a különböző anyagból készített rózsafüzérekről, olvasókezesztről, érmekről és szentképekről.³⁵ Ugyancsak Kassán, ám már az impériumváltás után a prágai domonkos rendi előjáró engedélyével készült *A szent olvasó-testvérület kézikönyve*, amely szerkezetileg követi a korábbi kassai nyomtatványt, ám teljesen új szövegezésű. A tagfelvételi lap ugyanazt a metszetet tartalmazza. Ezt a magyar nyelvű füzetet használták Kassa 1938-as felszabadulása után is.³⁶ Ugyancsak Kassáról került elő Az élő rózsafüzér alapszabályait tartalmazó füzet, amely röviden ismerteti a rózsafüzér lényegét, alapításának történetét, a szervezet felépítését, célját, a tagok kötelességét, a titoksorsolás szabályait, a társulati ünnepeket, az elnyerhető búcsúkiáltásokat, valamint az imádkozás módját. Szokások címszó alatt pedig az adakozásról (célja a *Rózsafüzér Királynéja* című folyóirat megrendelése lehet), a közös ájtatosságokról, a társulat miséiről és a tagok temetéséről ír.³⁷

Az 1924-ben Szabadkán kiadott *Az Élő Rózsafüzér* című kis füzet követi a már ismertetett kiadványok gyakorlatát. Célja bevallottan az, hogy útmutatást adjon a rózsafüzér társulatok átalakításához. Ismerteti a rózsafüzér imádkozásának módját, titkait, a háromféle rózsafüzér társulatot (rózsafüzér társulat, örökös rózsafüzér, élő rózsafüzér). Részletes tájékoztatást nyújt a szervezeti felépítésről, a

33 A szent rózsafüzér-testvérület kézikönyvecskéje a rend-elöljáróság jóváhagyásával. Kassa, Nyomatott ifj. Nauer Henrik könyvnyomdájában, 1897. 24 oldal. Hegedűs Istvánné, Monok adománya 1988.

34 A fekete-fehér foltos, szájában fáklyát tartó kutya Szent Domokos attribútuma, a prédikálót, „az ugató kutyát” jelzi, aki megvilágosítja a világot. A jelenet Izaiás 56, 10-re, s Domokos anyjának születése előtti álmára utalás. V.ö.: Wimmer 1987. 30, 49., Lexikon für Christliche Ikonographie 6. 1990. 72-79.

35 A szent olvasó-testvérület kézikönyve. A kassai egyházmegyei hatóság és a rend-elöljáróság jóváhagyásával. Kassa, Nyomatott Vitéz A. Út. Könyv- és könyvnyomdájában (!), 1905. A szerző gyűjteményében.

36 A szent olvasó-testvérület kézikönyve. A Szt. Domonkos-rend kiadása Košice. Nyomatott a „Grafika” könyvnyomdában Košicen 1936-151. A tagfelvételi lap szövege: 112415 Kovács Mihály felvétellett a sz. Olvasó-társulatba 1939. március 13. X (olvashatatlan név) OPræd. Utólag beírva: meghalt 1993. Buzitán. Kmeckzó Mihály szívességéből.

37 Az élő rózsafüzér alapszabályai. A Rózsafüzér Királynéja szerkesztősége: Budapest, VII. Szent Domonkos-utca 3. sz. Főegyházmegyei és rendi jóváhagyással. Nagy Vince Wesselényi-utca 75. Molnár Anna, Kassa szívességéből.

tiszttségviselők és a tagok kötelességeiről, feladatairól, ájtatosságokról, az elnyerhető búcsúkról, végül rövid fohász után közli a lorettói litániát.³⁸

2. *Énekes és imádságos könyvek.* A második csoportba sorolt társulati könyvek jelentős körét alkotják a rózsafüzéres énekes és imádságos könyvek. Ezek egy része szintén tartalmazza a társulat szervezésére, s a rózsafüzér imádkozásának módjára vonatkozó előírásokat és rendeleteket, de terjedelmi arányait tekintve e kiadványok már inkább tarthatók énekes és imádságos könyveknek, mint ún. vezérkönyveknek. Közülük több megtalálható a magyar könyvészeti bibliográfiákban is. Forrásaink között a legfontosabbak közé sorolhatók kutatásaink során, hiszen elsősorban az ilyen típusú könyvekből tudjuk meg, hogy milyen szerzői szándékok és célok működtek a kiadás során, milyen teológiai, egyháztörténeti, népének stb. ismereteket közvetítettek ezek a kiadványok. Bennük láthatjuk a forrását a későbbi évtizedek, a 20. század első felének énekkönyv rózsafüzéres társulati gyakorlatának. Érdeemes tehát tartalmukra nagyobb figyelmet fordítani.

E csoportban található a legrégebb magyar nyelvű, élő rózsafüzéres ima- és énekes könyv: *Az élő lelki Rózsafüzér, és a boldogságos szűz Mária' szeplőtlen sz. szívének tisztelete* című munka is,³⁹ amely több kiadást megért a 19. század közepén.⁴⁰ Ugyanabban az 1844. évben jelent meg Kolozsvárott a hasonló című *Az élő lelki Rózsafüzér* könyv.⁴¹ Szerzőikről semmit sem tudunk. A győri könyv a hívekhez intézet bevezető után a társulatokról, majd a szentek tiszteletéről, közelebbről Szűz Mária tiszteletéről szóló általános ismereteket adja közre. Ezt követően részletesen ír a rózsafüzér ájtatosságáról általában, majd az élő lelki rózsafüzér eredetéről, társulati felépítéséről. Közli XVI. Gergely pápa 1832-ben kiadott rendelkezéseit az élő rózsafüzér társulatáról, majd a rózsafüzér 15 titkát rövid elmélkedésekkel. S bár a pápai és a domonkos rendi előjárók szándékával ellenkezik, a győri könyv az élő rózsafüzér társulathoz „még egy más, de rokon célzatú jámbor szövetséget” kapcsol, mely „az istenszülő Szűz Anyának Máriának szentséges szeplőtlen szívéből nevezi magát”.⁴² A társulat szükségességét és hasznosságát egy megtéréstörténettel igazolja. Bemutatja természetesen a társulat alapszabályait is, XVI. Gergely 1841-es megerősítő iratát és egy jellemző társulati fohászt. A könyv

38 Az „Élő Rózsafüzér”. Jóváhagyva: A bácskai egyházi főhatóságtól 481/1924 sz.a. II. Kiadás „Alpha” Könyvkiadóvállalat kiadványa. Rajčić E. könyvnyomdája Subotica. Kovács Endre, Doroszló szívességéből.

39 Az élő lelki Rózsafüzér, és a boldogságos szűz Mária' szeplőtlen sz. szívének tisztelete. (16-r. 430 l.) Győrött, 1844. Özvegy Streibig Klára betűivel.

40 Az élő lelki Rózsafüzér, és a boldogságos szűz Mária' szeplőtlen sz. szívének tisztelete. (16-r. 430 l.) Győrött, 1844. Özvegy Streibig Klára betűivel. U. a. (12-r. 396 l., 2 lev. és 1 rézm.) Posonyban, (é. n.) Bucsánszky A., 6. és meg bővített kiadás. (12-r. 568 l. és 4 lev.) Győrött, 1858. Özv. Ritter Anna tulajdona. (Nyom. M. Óvárott Czéh Sándornál.) In: Magyar Könyvészet 1712-1920. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. Arcanum Digitéka, CD

41 Az élő lelki Rózsafüzér (8-r. 67 l.) Kolozsvárt, 1844. A kir. lyceum bet., Magyar Könyvészet 1712-1920. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. Arcanum Digitéka, CD A munka nem volt kezében.

42 Az élő lelki Rózsafüzér, és a boldogságos szűz Mária' szeplőtlen sz. szívének tisztelete. (16-r. 430 l.) Győrött, 1844. Özvegy Streibig Klára betűivel. 79.

második, hosszabb részében pedig mind az egyéni, mind a közösségi, társulati ájtatosságokhoz kínál imádságokat és énekeket.⁴³

A korai kiadványok között említhetünk még más, 1840-1850-es években kiadott könyveket. Ezek jelzik az élő rózsafüzér korai, viszonylag gyors és országos terjedését. Az első kiadványok közé sorolhatjuk például az *Élő lelki Rózsafüzér, melyben mindennapi ájtatos gyakorlások s imádságok és énekek foglaltatnak* című, Bucsánszky Alajosnál Pozsonyban és Pesten 1859-ben megjelent könyveket.⁴⁴ A meghatározó városok (Pest, Pozsony) mellett egyházi központok közelében fekvő kisebb települések, vagy vidékek is viszonylag hamar megalakították társulataikat és megjelentették azok kiadványait. Így például az Eger közelében fekvő Boconádon 1845-ben megalakult Élő szent olvasó társulat énekeskönyvét adta ki 1857-ben Pájer Antal.⁴⁵ Gyűjteményemben található egy 1859-ben már ötödik kiadásban megjelent könyv: *Élő rózsza. Imádságos- és Énekes-könyv az „Élő szent olvasó”-ról nevezett Mária-társulatnak használatára* címmel. Szerzőjét ennek sem ismerjük. A könyv bevezető rövid fejezeteiben a társulat elnevezéséről, tisztségviselőiről, az élő rózsafüzér hasznáról, valamint a titkokról ír. Ezt különféle könyörgések és szenténekek követik, végül pedig egy toldalékban napközbeni és mise alatti imák, énekek.⁴⁶ Ennek a könyvnek ismerjük egy évszám nélküli, de külső, formai jegyekből ítélve 1920 utáni kiadását is, ahol a szerző nevét is feltüntették: *Élő rózsza, imádságos- és énekeskönyv az „Élő szent olvasó”-ról nevezett Mária-társulatnak használatára*. Az Isten nagyobb dicsőségére, Szűz Mária tiszteltére írta Drapos József Jászdózsán.⁴⁷ Néhány rész elhagyását, illetőleg felcserélését nem számítva a könyv betű szerint megegyezik az 1859-es, már ötödik kiadásban megjelent munkával. Ennek két magyarázata lehet: az 1859-es könyvet is Drapos József írta. Ez azonban nem igazolható. A másik, sokkal valószínűbb, hogy Drapos József

43 A kötet összeállítóját nem ismerjük. Bár azt tudjuk, hogy a győri anyatársulat létrejötténél Maár Bonifác (1788-1855) bencés paptanár sokat buzgálkodott, a rendi feljegyzések nem erősítik meg az amúgy történelem tanárként működő szerzetes szerzőségét. Sörös szerk. 1916. 6.B. 620-633.

44 *Élő lelki Rózsafüzér, melyben mindennapi ájtatos gyakorlások s imádságok és énekek foglaltatnak*. (12-r. 400 l.) Pozsony, 1845. Bucsánszky Alajos. –24 p. 2. kiadás. (12-r. 356 l. és 2 lev.) Pest, 1853. Bucsánszky Alajos. –24 p Lásd: Magyar Könyvészet 1712-1920. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. Arcanum Digitéka, CD. A Bucsánszky-nyomda történetéről lásd: Kovács 1985.

45 Szent énekek a bold. szűz Mária tiszteletére, melyet az 1845. évben alakult alsó-hevesi egyházkerületi «Élő szent olvasó»-ról nevezett Mária-társulat, nevezetesen a bocsonádi Mária élő rózsza kertje első-ünnepélyes összejövetelekor énekelt Bocsonádon Heves megyében Sept. 8. 1857. Kiadta F. P. Eger, 1857. Pájer Antal, r. kat. apát-plébános, 1817-ben Maklárón (Heves m.) született. 1842-ben Egerben szentelték pappá. Füzesabonyban lett káplán, 1844-ben egri főszékesegyházi hitszónok. Négy évig a tanítóképzőben is tanított, majd tiszabablonai lelkész. 1862-ben Jászapátiba költözött, hol élete végéig működött. 1855-ben esperessé, 1865-ben apáttá nevezték ki. Mint költő különösen vallásos költészetével jó nevet vívott ki magának. Költeményei számos korabeli egyházi és világi lapban megjelentek. 1881-ben Budapesten halt meg. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Arcanum digitális CD. Lásd még: *Pallas Nagy Lexikon*, Arcanum digitális, CD.

46 *Élő rózsza. Imádságos- és Énekes-könyv az „Élő szent olvasó”-ról nevezett Mária-társulatnak használatára*. Az egri érseki hatóság jóváhagyásával. Kiadja a Szent-István-Társulat. Ötödik kiadás. Pesten, 1859. Müller Emil könyvnyomdája. A munkát nem említi sem Petrik, sem Szinnyei könyvészete.

47 *Élő rózsza, imádságos- és énekeskönyv az „Élő szent olvasó”-ról nevezett Mária-társulatnak használatára*. Az egri érseki hatóság jóváhagyásával. Az Isten nagyobb dicsőségére, Szűz Mária tiszteltére írta Drapos József Jászdózsán Nigrinyi-könyvnyomda Jászárokszálláson. É.n. A szerző gyűjteményében.

közkincsnek tekintette a korábban már megjelent társulati imádságos könyvet, s azt a kisebb átalakítás után saját szerzeményének tekintve kiadta azt. Ez abban a korban általános gyakorlat volt.⁴⁸

Csupán egy rózsafüzéres könyv összeállítóját ismerjük név szerint: Erdélyi Klárát, aki 1859-ben jelentette meg az, *Élő lelki Rózsafüzér, melybe a szent olvasó-társulatnak minden hónap első vasárnapjára, úgy az olvasó minden részére imádságok és énekek foglaltatnak* című könyvét.⁴⁹ Erdélyi Klára életéről sem tudunk sokat. Tóth Mike Jézustársasági tanár közlése szerint „művelt és buzgó vallásos nő az iparos osztályból; 1860 körül már világtalan volt”. A búcsújáró helyeket látogatta; „ő hozta be Kalocsán és az egész Duna-Tisza közt fekvő megyébe a katolikusok közé a rózsafüzér ismeretét; jó hangja volt és énekével lelkesítette a bucsúra járó asszony-népséget. Meghalt 1863 körül Sükösdön (Pest m.).”⁵⁰

Ezeknél a társulati könyveknél is azt látjuk, hogy szinte egyházmegyénként volt egy-egy lelkipásztor, vagy laikus személy, mint pl. Erdélyi Klára, akik összeállítottak a helyi igényeknek megfelelően élő rózsafüzér társulati könyvet. A győri, erdélyi, esztergomi, kalocsai egyházmegye mellett az akkori csanádi egyházmegyeét is megemlíthetjük.

Az *élő rózsafüzér-társulat imakönyve* címmel Aradon jelentette meg Pallanik János (akkor 1904) simándi lelkész több kiadást is megért könyvét. A könyv első felében a szerző a szentolvasóval, társulati formáival, szervezeti kereteivel, tisztségviselőinek feladatkörével, a társulat céljával és a tagok kötelességével, a titokcsere formájával, a társulathoz kapcsolt búcsúkegyelmekkel, a társulat ünnepeivel és általános szokásaival foglalkozik. Ezt követően írja le a szentolvasó elmondásának módját, a XIII. Leó pápa által kiadott búcsúk jegyzékét, majd a társulati összejövetel formáját, s a tizenöt titkot a hozzájuk kapcsolt elmélkedésekkel. A könyv második része pedig Függelékként a szentmise imádságait, s a vallásos élet különböző alkalmaihoz (felkelés, lefekvés, gyónás, áldozás) kapcsolt imádságsszövegeket, litániákat tartalmazza. A második kiadás semmiben sem tér el az elsőtől.⁵¹

Az Élő Rózsafüzérrel kapcsolatos imakönyvek

48 V.ö.: Bálint 1942. 36.

49 Rózsafüzér, Élő lelki –, melybe a szent olvasó-társulatnak minden hónap első vasárnapjára, úgy az olvasó minden részére imádságok és énekek foglaltatnak. Kiadta Erdélyi Klára. (k. 8-r. 15 l.) Budán, 1859. Ny. és kiadta Bagó Márton. U. a. (k. 8-r. 15 l.) Budán, 1860. Ny. Bagó Márton bet.

50 Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. Arcanum Digitális. CD. Szinnyi nem említi fentebb idézett munkáját. Előttünk pedig ismeretlen a Magyar írók élete és munkáiban említett könyv: Útmutatás a rózsafüzér vagyis a szent olvasó ájtatos használatára, a boldogságos szűz Máriát tisztelő r. ker. kath. nép számára. Kalocsa, 1858. (Több kiadása van.) Petrik Bibliogr. és Tóth Mike Jézus társ. tanár szíves közlése.

51 Az élő rózsafüzér-társulat imakönyve. Összeállította Pallanik János csanádegyházm. lelkész a „Handbüchlein des leb. Rosenkr. Ver.” szerzője. A „Handbüchlein des leb. Rosenkr. Ver.” című imakönyv negyedik kiadásának fordítása. Arad, 1904. Zlinszky István és Társa könyvnyomdája. 2. kiadás: Az élő rózsafüzér-társulat imakönyve. Összeállította Pallanik János ferenczfalvi lelkész. II. kiadás. Jóvá hagyott (!) a ft. Csanádi egyházm. Püspöki hatóság által 1915. január hó 29-én, 463. sz. a. Salzburg 1915. Pustet Antal könyvnyomdája. A könyv mindkét kiadása és szerzője hiányzik mind Petrik, mind Szinnyi könyvészeti munkájából.

Az új ájtatosság magyar földön való megjelenésekor természetesen azonnal szükség volt annak szabályait, szövegeit bemutató imádságos könyvekre. Ezek révén terjedt az ájtatosság, s váltak ismertté szabályai, énekei, imádságai. Ezek jelentették azt a modellt, amelyhez igazodni lehetett a gyakorlat során, amelyek az ájtatosság és társulata sajátos terminológiáját is megjelenítették és elterjesztették.

Az első ismert élő rózsafüzéres könyv már rögtön az első, a győri társulat megalakulásakor megjelent *Az Élő Lelki Rózsafüzér, és a' Boldogságos Szűz Mária' szeplőtelen sz. szívének tisztelete* címmel Győrött, 1844-ben.⁵² A szerző nélküli könyv az Élő Rózsafüzér első ismert nyomtatott emléke Magyarországon. Szerzőjében az élő rózsafüzér magyarországi, győri első elindítóinak egyikét: Vinter Antal plébánost, Intai Vazul vagy Maár Bonifác bencés szerzeteseket, illetőleg Kovács József, Deáky Zsigmond, Bartha János, Steiner Márton kanonokokat feltételezem annak alapján, hogy ők voltak azok, akik a megelőző években az Élő Rózsafüzér társulata ügyében Rómában is eljárak – sikerrel.⁵³ A társulati alapítás során nyilvánvalóan tájékozódnia kellett a rózsafüzérrel kapcsolatos külföldi és régebbi hazai kegyességi irodalomban, énekirodalomban. Ezek az ismeretek véleményem szerint jól tükröződnek könyve fejezeteiben.

A könyv nemcsak a rózsafüzéres kiadvány. Szerzője általános használatra alkalmas imakönyvnek szánta, középpontjában a szent olvasó imádkozásának gyakorlati módjaival, a társulati szervezés szabályainak ismertetésével, a tagok jogainak és főleg kötelességeinek bemutatásával. Hoz tehát máriás imádságszövegeket, litániákat éppúgy, mint máriás énekszövegeket. De nagy hangsúlyt helyez a bűnbánat és az áldozás szentségére. A könyv felhasználásával valóban meg lehet szervezni és el lehet indítani a társulati életet, s lehet működtetni azt.

A könyv bevezetője (*Bizodalmas szózat*) a bűn és a rossz világban való elhatalmasodása ellen kínálja hathatós eszközként a társulati formában végzett imádságokat. A társulatokat, azok gyökerét visszavezeti az őskeresztény korba, az apostolok idejéig (*Az önkéntes jámbor társulatokról általában*). Szűz Mária tiszteletét a szentek tiszteletének körébe helyezve, a szentek közvetítő szerepét emeli ki. Ezt követően ismerjük meg általában a rózsafüzér imádság gyökereit, formáit és végzési módját (*A rózsafüzér ájtatosságrul általában*). Ilyen bevezetés és ráhangolás után tér ki szerzőnk az Élő Lelki Rózsafüzér bemutatására (*Az Élő Lelki Rózsafüzéréről*), annak Lyon-i „fel-találására” 1826-ban, pápai kiváltságaira, s az imádság szerkezetére és újszerűségére, előnyeire. Azt emeli ki ennek kapcsán, hogy „noha mindegyik csak egy tizedet végez, még is összesen az egész rózsaimát elmondják naponként, mert mindenik más más titkot mond”.⁵⁴ E fejezet végén az imádkozás módjával kapcsolatos figyelmeztetéseket fogalmazza meg, azaz az ájtatosság szabályait, valamint a keresztény ember, s nyilvánvalóan a társulati tagok elvárt életmódját írja le. Ezek a fejezetek mintegy *ars bene vivendi*-ként foghatók föl. Tanácsait elsősorban a családhoz intézi: a férjhez és a feleséghez, a gyermekekhez: ifjakhoz és hajadonokhoz, valamint a

52 A szerző nélküli könyv Győrben özvegy Streibig Klára' betűivel (nyomdájában) jelent meg.

53 Szűz Mária Rózsafüzére-albuma az 1900-ik jubileumi évre. Szombathely, 1900. 261-262.; BARNÁ 1998. BEKEBELEZŐ IRAT

54 Az Élő Lelki rózsafüzér 1844. 32.

cselédekhez és a szolgákhoz. Ez utóbbi körülmény jelzi, hogy a 20. század módosabb polgár illetve nemesi családjaihoz szolt elsősorban a könyv írója. Tőlük főleg a keresztény példamutató életet várja el: ünnepeken az istentiszteletek látogatását, s példamutatást a szentségek vételében. A szentségek közül elsősorban a bűnbánat és eucharisztia szentségét emeli ki. A gyónáshoz rétegre szabott lelkiismereti tükröt ad. Kérdései mind-mind a korabeli mindennapi élet hibáihoz igazítja. Hitelesítés-képpen ide idézi XVI. Gergely pápa megerősítő és kiváltságokat biztosító bulláit.

A titkok felsorolását hozzájuk kapcsolt elmélkedés teszi teljessé.

Végül különböző máriás imádságok, litániák válogatását közli. A könyvet énekek rövid gyűjteménye zárja. A lelkipásztori didaktikus szempont itt is felismerhető: az Oltáriszentséggel kezd, majd miseénekeket, végül máriás énekeket, s ünnepi énekeket közöl. Egyikhez sem ad kottát vagy dallamutalást. A későbbi tulajdonos „A’ lorétomi litánia éneken” című énekhez tollal, kézírással megadja a dallomot: *Dicsértessél óh Mária.*⁵⁵ Közülük legismertebb, s máig énekelt Mária-énekünk a „Boldogasszony anyánk” kezdetű ének. A helyi győri máriás kultusz jele „A’ Boldogságos Szűzhöz. (A’ győri székes főtemplomban lévő csudálatos képe előtt.)” című énekek.⁵⁶ Az énekszöveget egy hálaadó ének zárja be.

A könyv jelentősége tehát nagy az élő rózsafüzér társulat első nyomtatott emlékeként Magyarországon.

Kőszegi Ferenc: *A Szt. Olvasó elimádkozásának gyakorlati módszerei* című könyve Pécsen jelent meg 1938-ban.⁵⁷ A kisméretű füzet segítségével a szerző⁵⁸ a rózsafüzér helyes imádkozási gyakorlatára és módjára kívánta rávezetni és oktatni olvasóit. Szerinte a lélek szárnyalásának két módja van: az imádság és az elmélkedés. Ezért arra buzdít, hogy a szent olvasó titkait ne gépiesen, hanem hangulatába illeszkedve, szemlélődve és elmélkedve végezzék. A titkok elsorolását a szent olvasó „egyszerű módjának” nevezi. Könyvében azonban ezen túlmenően különféle régebbi leírások, látomások, azaz a korábbi kegyességi irodalom alapján kínál gondolati, elmélkedési témákat anélkül, hogy forrásait pontosan megjelölne. Javasolja, hogy a rózsafüzért imádkozó próbálja meg a titkokat képszerűen látni, azokba belehelyezkedni, s tartalmukban elmélyedni. Az egyes titkokhoz az összes érzékszervre utalóan valóban képszerű jelenteket társít. Megjegyzi, hogy a rózsafüzér titkokat a „Szenszék rendelkezése értelmében az egyes tizedek előtt, nem pedig az Üdvözlégyek szövegébe szöve kellene elmondanunk, nálunk azonban – a régi szokás alapján – így is meg van engedve”.⁵⁹ A szerző véleménye szerinti helyes imádkozási, elmélkedési sorrend a következő: 1. a titok elmondása, 2. fohász Jézushoz, 3. Miatyánk, 4. majd a tíz Üdvözlégy elmondása „magunkért, a hozzánk tartozókért, a megholtakért, a bűnösök megtéréseért, a pogányokért stb.”.⁶⁰ Az imádkozás alkalmára, helyszínére, idejére vonatkozóan megjegyzi,

55 Élő Lelki Rózsafüzér 1844. 411-412.

56 Élő Lelki rózsafüzér 1844. 418-422.

57 A füzet a Petőfizállás-Pálösszentkúti Mária Múzeum gyűjteményében található. Kiadója: Kultúra Könyvnyomdai Műintézet Mayer A. Géza és Tsai, Pécs.

58 Kőszegi Ferenc, közelebbről nem találtam rá vonatkozó adatot.

59 Kőszegi 1938. 6.

60 Kőszegi 1938. 7.

hogy különösen idősek és betegek a szent olvasót nemcsak a templomban, otthoni fűtetlen szobában, hanem „otthon ágyban fekve” is elmondhatják.⁶¹

A 19-20. század rózsafüzéres ima- és énekkönyveinek mintegy kompendiuma a domonkos Bőle Kornél könyve. Ez először a magyar domonkos rendtartomány 700 éves jubileumára jelent meg 1921-ben, majd számos újabb kiadást ért meg néhány év alatt, sok ezres példányszámban. Hatása tehát jelentősnek minősíthető.

Az erős legitimációval, a magyar pápai nuncius ajánlásával indító könyv lényegében három részből áll: az első, oktató részben a rózsafüzérről, valamint az alapvető katolikus tanításról szóló tudnivalókat foglalja össze a szerző, majd imádságokat, végül énekeket közöl. A könyvön erős domonkos rendi legitimációs törekvésű szemlélet húzódik végig. Rózsafüzérnek csak a háromszor öt titkot tartalmazó „Boldogságos Szűz Mária rózsafüzéré”, azaz a domonkos rózsafüzért tartja, amit nem szabad összetéveszteni a „hasznos imádkozási módokkal, amelyeket azonban nem nevezünk rózsafüzérnek, hanem vagy koronának, vagy ilyen vagy olyan olvasónak”.⁶² Az „égi eredetű” imádságokból: Üdvözlégy és Miatyánk hervadhatatlan imakoszorúja a zsoltárok számával egyezik, létrehozatalánál „a Szentlélek Isten kegyelme bizonyára közreműködött”. Az ájtatosság tehát isteni eredetű, amely széles körben elterjedt, közismert. Szerkezete erős bibliai szimbolikán alapszik. A titkok három csoportja például az imádkozó lelkek három csoportján (ártatlan, bűnbánó, tökéletes) keresztül a három isteni személyt, a Szentháromságos Egyistent fejezi ki. Tizedei a tízhúrú hangszerre és a Tízparancsolatra egyaránt utalnak. A háromszor öt, tizenöt titok pedig a jeruzsálemi templom tizenöt lépcsőjét is szimbolizálja.⁶³ A rózsafüzért a legjobb keresztény imakönyvnek nevezi az imák szépsége, az imádkozás demokratikus jellege (bárki) és használata (bárhol, bármikor) miatt. Hathatós voltát a számos pápai búcsúkiáltás és ajánlás, sok-sok szent és jeles ember élete igazolja. Ez utóbbiak körében Bőle számos magyar nagyságot is megemlített: Hunyadi Jánost, Eszterházy Miklóst és Pált, Rákóczi Ferencet, Koháry Istvánt, Mikes Kelemt és „vértanú királyunkat”, IV. Károlyt. Az imádság jellemzői a rend, a rövidség, az ima és elmélkedés összekapcsolása, a gazdagság, a könnyű és népszerű, valamint áhítatos volta. Domonkos példákat azért nem hozott, „mert ez a rend hagyományos tisztelője a szent olvasónak”. A rózsafüzér a rendi viselet és áhítat szerves része.⁶⁴

Az imádságokat tartalmazó részben a napi imák után a szentmise, a gyónás és áldozás imái után az Oltáriszentség, Jézus szent Neve és Szíves tiszteletének imádságait, a keresztúti, s a különféle rózsafüzéres ájtatosságokat: 15 szobát ájtatosság, rózsafüzér kilenced, örökös rózsafüzér, Élő Rózsafüzér foglalta össze. A többi imádság illetőleg az énekek nagyon jól szolgálhatták a rózsafüzéres imaalkalmak igényeit.

61 Kőszegi 1938. 7. Ez azért figyelemre méltó megjegyzése a szerzőnek, mert a közkeletű felfogás szerint az imádságok általában ülve mondandók, de semmiképpen sem ágyban fekve.

62 Bőle 1925⁵. 7-9.

63 Bőle 1925⁵. 9-13. Bőle

64 Bőle 1925⁵. 13-36.

A rózsafüzér társulatoknak és a rózsafüzért imádkozóknak ajánlott kiadványok.

Az élő rózsafüzért ismertető kiadványok mellett nagy számban jelentek meg a rózsafüzérről általában szóló társulati könyvek is. Ezeknek nagyon gyakorlati szerepük volt: biztosítani a rózsafüzér társulatok alkalmi összejövetelei számára a szükséges és elvárható imádság és énekanyagot. Ezek az énekes könyvek tehát kevésbé, vagy egyáltalán nem tartalmazzak a társulat szervezésére, működtetésére vonatkozó előírásokat, hanem mindennapi vallásosságukhoz kínálnak használható szövegeket. Ezért többnyire helyi kiadások, amelyek egy helyi ének- és imádsággyakorlatban gyökereznek. 19. századi rózsafüzéres könyvek egy részét a régi magyar könyvészeti bibliográfiák is számon tartják.⁶⁵

A társulati könyvek bemutatásának végén két sajátos munkát kell megemlítenünk. Az egyik Jáky Ferenc *Szent rózsafüzérek könyve*, amely számos képpel illusztrált 1869-es első kiadásakor negyven különféle rózsafüzér elmondásához nyújtott útmutatást. A kiadvány jelzi, hogy a rózsafüzér mintájára számos imádság, ájtatossági forma született. Ezeket gyűjtötte össze a szerző. A könyv 1885. évi harmadik kiadásában pedig már ötven különféle rózsafüzér imádság szerepet.⁶⁶ Ez a bővülés jelezheti az áhítatformák gyarapodását, egyúttal pedig a gyűjtőmunka kiteljesedését is. A nagy népszerűségnek örvendő kiadvány a magyar történelmi országhatár minden pontjára elkerült.

Amíg Jáky Ferenc a rózsafüzér különböző fajtáit gyűjtötte össze, addig Barttha István csanádapácai római katolikus lelkész a katolikus vallásos társulatok legfontosabb formáit (Oltáriszentség, Mária, Jézus szíve, Szentháromság, Szent József, Szent Ferenc harmadrendje, skapuláré, Legszentebb Szív Asszony) és összejöveteleik, ájtatosságaik keretét gyűjtötte egybe. Könyve népszerű volt a 20. század első felében a Dél-Alföldön is, mert tartalmazta az ismertebb litániákat, alkalmi imádságok és ájtatosságok egész sorát, s nagyon sok népéneket beosztva az egyes társulati formákhoz, ünnepi alkalmakhoz. Jól használható volt tehát

65 Petrik Géza könyvészetéből említsünk néhány példát! Hermán József Jeromos ofm *A szeplőtlen Szent Szűznek imádságokból fűzött Koszorú. Az az: Údvös szent titkokkal felékesített olvasó*. Pest, 1853.; Huszár Károly: *Szent olvasó királynéja könyörögj érettünk!* Székes-Fehérvár, 1864.; *Szent olvasó királynéja könyörögj érettünk!* Budapest, 1885. (Ima- és énekkönyv 5. bőv. kiadás, Bpest, 1885.), Miksó István: *Hangzatka füzér olvasós Boldogasszonynak háromszázados ünnepére, a szent olvasó társulat tagjai és a Sz. Szűz tisztelői megszívleléseül* Budapest, 1871.

66 Magyar könyvészet 1712-1920 Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. Arcanum Digitális. CD Jáky F. Szent rózsafüzérek könyve, azaz: 40 különféle szent rózsafüzér elmondására vezérlő útmutatások, jámbor ker. katolikusok számára. 69 képpel. (k. 8r. 210 l.) Pest, 1869. Bucsánszky A. Kötve. U.az harmadik kiadás, A győri egyházmegyei hatóság engedélyével. Budapest 1885. Nyomatja és kiadja Rózsa K. és neje (azelőtt Bucsánszky A.) Ősz-utca 30. sz. Jáky németből is fordított az örökös rózsafüzéres kiadványt, amely több kiadásban is megjelent. Lásd alább a ponyvák ismertetésénél!

szinte minden körülmények között. Jáky Ferenc sokat buzgólkodott a rózsafüzér ájtatosságának hazai elterjesztésében.⁶⁷

Ponyvák a szentolvasóról

A vallásos ponyvák kutatásának fontosságára először Bálint Sándor hívta fel a figyelmet. Orosz István önéletrajzához írott előszavában tesz alapvető megállapításokat azok középkori kapcsolatáról, oralitáshoz való viszonyáról.⁶⁸ Ezt a szempontot érvényesíti elemzéseiben Nagy Ilona is az utóbbi időben közreadott tanulmányaiban.⁶⁹ Bálint Sándor gyűjtötte is a vallásos ponyvát. Hagyatékában, illetőleg tőle származóan a szegedi egyetemi könyvtárban több ezer vallásos aprónyomtatvány található.⁷⁰ A második világháború után Pogány Péter vizsgálódott a vallásos aprónyomtatványok területén, elsősorban a nyomdák felől közelítve.⁷¹ Fontos eredményként tartjuk számon az Egri Nyomda Rt. történetéről szóló kismonográfiát, Antalóczy Lajos munkáját.⁷² A 19-20. századi vallásos aprónyomtatványok legjobb összefoglalóját pedig Lengyel Ágnes készítette el mindenre kiterjedő figyelemmel. Ezek között szintén sok rózsafüzéres nyomtatvány találhatóunk.⁷³

A vallásos ponyvák a lokális énekanyag rögzítői, őrizői és népszerűsítői voltak. De a ponyva kínálkozott a legrugalmasabb keretnek újítások: új énekek, ájtatosságok bevezetésére és megkedveltetésére is. Gyakran a ponyvák közvetítettek a könyvek és a mindennapi használat és a szóbeliség között, lévén hogy ezeket meg tudták vásárolni a szélesebb néprétegek tagjai is. Az egyes énekek pedig minden változtatás, vagy éppen szükséges kritika nélkül vándoroltak egy könyvből egy ponyvára, vagy éppen fordítva. A nagyszámban kinyomtatott és olcsó vallásos ponyvafüzetek gyakran tartalmazzak újító javaslatokat mind az énekekben, mind az imádságban, mind pedig a paraliturgia általánosabb szintjén. Nagy számuk miatt a rózsafüzér társulatok illetőleg rózsafüzéres ájtatosságok, énekek és imádságok szempontjából csaknem lehetetlen feladat áttekintésük. A rózsafüzéres ájtatosságok Mária-énekei és imádságai a legnagyobb változatosságban olvashatók ezekben. Visszatükröződik ezekben a rózsafüzér ájtatosság és a Lourdes-i Szűzanya tiszteletének szoros kapcsolata a lourdes-i ájtatosságok és énekek

67 Az Oltári Szentség, Mária társulat és minden ájtatos társaságok imádságos könyve. Jámbor keresztények használatára szerkesztette Bartha István róm. kath. lelkész. Gyoma, 1897. Nyomtatott Kner Izidor könyvnyomdájában (2301.) A szerző birtokában lévő példányt Kuna János, a kunszentmártoni élő rózsafüzér társulat egyik vezetője vette 1900-ban a bejegyzés szerint, majd „Ezt a könyvet a kunszentmártoni róm. kath. énekes Társulatnak ajándékozom a Jézus szíve tiszteletére 1940. június. Kuna János” bejegyzést tartalmazza.

68 BÁLINT 1942. 7-37., BÁLINT 1944., BÁLINT 1981.

69 NAGY 2001.

70 Ezek feldolgozása szakdolgozatok formájában néhány éve megkezdődött. Lásd: JAKSA 2000., CSÓKA-JAKSA 2004., SZÉKELY 2005.

71 POGÁNY 1959.

72 ANTALÓCZY 1986.

73 PhD értekezésének megjelenését nagyon várjuk! LENGYEL 2004., lásd még: LENGYEL 1999.

kiadásában, összefüggésben Mária szeplőtelen fogantatásának tanításával, valamint a társulati összejövetelekre szánt énekek, vagy az elhunyt tagokért végzett áhítatok, imádságok és énekek.⁷⁴ A rózsafüzéres ponyvanyomtatványokat eddig még nem gyűjtötte össze egyfajta következetességgel a kutatás. Az Országos Széchényi Könyvtár aprónyomtatvány tárában cím szerint csupán néhány darabot találhatunk, ám rózsafüzéres ének és imádság igen nagy számban olvasható a Mária-tiszteletéről megjelentetett aprónyomtatványokban. A régi magyar könyvészet is számos rózsafüzéres nyomtatványt tart számon, ezek nagy része azonban közgyűjteményeinkben még nem bukkant fel. Reméljük, csak lappang, s nem megsemmisült az évtizedek során.⁷⁵

Az alábbiakban a Széchényi Könyvtár és saját rózsafüzéres ponyvanyomtatványaim elemzése alapján kísérek meg megrajzolni egyfajta képet a rózsafüzéres tematikus nyomtatványcsoportról, valamint néhány nyomtatványt részletesebben is bemutatok. Ez a kép természetesen egy másfajta korpusz elemzésével módosulhat. Saját gyűjteményemből elsősorban a Csépán (Jász-Nagykun-Szolnok m.), Kolonban (Nyitra m. – Kolinany, Szlovákia), Kunszentmártonban (Jász-Nagykun-Szolnok m.), Mezőkövesden (Borsod m.) és Nagyidán (Abaúj m. Velká Ida, Szlovákia) gyűjtött ponyvaanyagot használtam föl. E gyűjtemények általában

74 Ez a körülmény segít értelmezni azt, hogy például az endrődi (Békés m.) élő rózsafüzér társulat *Keresztúti ájtatosság az elhunyt hűvekért* címmel énekes és imádságos könyvet jelentetett meg tagjai számára az 1890-es évek elején. *Keresztúti ájtatosság az elhunyt hűvekért*. Tagjai számára nyomatta az „Élő Rózsafüzér Társula” Endrődön. (Jóváhagyással.) Második bővített kiadás. Gyomán, nyomtatott Kner Izidor könyvnyomdájában 1893. 496 oldal. A szerző gyűjteményében. Az énekkönyv a halott melletti virrasztásokhoz tartalmaz sok ismert és kevésbé ismert éneket, imádságot, litániát.

75 Utmutatás, a rózsafüzér vagy szent olvasó ájtatos használatára, a boldogságos szűz Máriát tisztelő római keresztény-katolikus nép számára. 2. s javított kiadás. (k. 8-r. 72 l.) Budán, 1855. Ny. Bagó Márton bet. E.

4. kiadás. (k. 8-r. 72 l.) Kiadta Erdélyi Klára. Kalocsa, 1857. Ny. Malatin Antal. U. a. (k. 8-r. 80 l.) Aradon, 1858. Ny. Réthy Lipót nyomd. E.; (Intay Vazul.) Az élő lelki rózsafüzér. Ld. a III. köt.-ben: Rózsafüzér.;

Rózsafüzér főtársulat kézi könyvecskéje. 16° (48 l.) Szombathely, 1885. Budapest, Szűts és tsa. biz. –10;

Rózsafüzérek. Szent –. könyve, azaz 50 különféle szent rózsafüzér elmondására vezérlő útmutatások. Keresztény katolikusok számára. 2. kiad. 8° (146 l.) Budapest, 1881. Rózsa K. és neje. –50; Angelicus, P. Az élő rózsafüzér felvételi könyvecskéje. 2. kiadás. (8-r. 70 l.) Budapest, 1886. »Hunyadi Mátyás«-nyomda.; Fölvilágosítás a rózsafüzér vagvis szent olvasó ájtatos használatára a boldogságos szűz Máriát tisztelő római keresztény katolikus nép számára. (8-r. 32 l.) Baja, 1899. Nánay Lajos. –60; Hippich István. A rózsafüzér. A szatmári püspök jóváhagyásával. (k. 8-r. 54 és 176 l.) Kalocsa, 1896. Kiadja a »Mária-kert« folyóirat; Ilosvay Lajos. (II.) A legszentebb rózsafüzér titka egyházi beszédekben. (8-r. 194 l.) Szatmár, 1894. Szerző. 2.20; Keresztút. Szent –. Az »Élő rózsafüzér társulat« 1897. évi január 17-én Jézus neve ünnepén történt megalakulása emlékére a magyarok nagyszónyának tiszteletére ajánlják a várpalotai hívek. (8-r. 30 l.) Veszprém, 1897. Egyházmegyei könyvny. –30;; A szent Rózsafüzér-testvérület kézikönyvecskéje. 6. kiadás. (8-r. 48 l.) Szombathely, 1900. Egyházmegyei könyvny.; Szűz Mária, virágos kertje. Imák a kath. hívek használatára. A főt. egyházmegyei hatóság engedélyével kiadja az élő Rózsafüzér társulat Mohácson. 2. bővített kiadás. (8-r. 565 l.) Mohács, 1896. Rosenthal Márk könyvny.; Rózsafüzér-társulati imádságok. (k. 8-r. 16 l.) Ungvár, 1907. Székely és Illés kvny.; Kozma Döme. Versezet Jézus szentséges szíve zászlóaljának megáldása alkalmából. – Versezet a Rózsafüzér-társulat zászlója megáldása alkalmából. (8-r. 4 l.) Dész, 1903. Demeter és Kiss kvny.; Örökös Rózsafüzér. (8-r. 28 l.) Budapest, é. n. Bartalits Imre. ; Rózsafüzér-titok. (8-r. 15 l.) Budapest, é. n. Stephaneum r.-t. ny.; A Tábornagy és a rózsafüzér. Elbeszélés. (K. 8-r. 7 l.) Csorna, 1897. Neumann S. kvny.; Örökös rózsafüzér. (Mária díszőrsége.) 3. kiad. Bp., [1913]. Stephaneum. 38; Ének, a szent rózsafüzér elmondása után. Fohász a szent rózsafüzér királynéjához és az arany üdvözet. (12-r. 4 lev.) Magyar-Óvárott, 1855. Czéh Sándor. E.;

egy-egy énekes ember hagyatékából került hozzám, tartalmában azonban akár generációkat is átfoghat. Összetételük legtöbb helyen tükrözi a regionális búcsújáró helyek kultuszát, a lokális kultuszokat, a kistáj nyomdái hangsúlyosan képviseltek. Kor szerinti szerkezetük pedig az 1850-es évektől az 1940-es évekig ível. Kisebb részük rózsafüzéres jellegű, ám az alábbi megállapítások csak ezekre vonatkoznak.⁷⁶

A ponyvakiadványok szerzői és/vagy szerkesztői többségükben laikus emberek. A fenti ponyvagyűjteményből a következő nevek bukkantak elő: Ambrusz (!) Pál (Csány), Bedő Mihály és Nagy Gyula szerzőpáros (?), Demcsik Mihály (?), Orosz István (Jászládány), Ökrös József (Kunszentmárton), Olaj István (Nagykikinda), Szalkari Rozália (Jászapáti), Szécsi Ignác (Kömlő), Szilvási Károly (Tiszapalkonya). Közülük Orosz Istvánt és Ökrös Józsefet ismerjük jobban.⁷⁷ Klerikusok kisebb számban vannak: P. Angelikus (Zafféry Károly), Fülöpp István, Hippich István S.J., Hufnagl János (Székesfehérvár), Jáky Ferenc (Osli), Kiss Ambró O.P. A legtöbb ponyván azonban gyakran sem szerzői, sem szerkesztői, sem összeállítói nevet nem találunk, csak a nyomdáét, kiadóét. Ezeket ismeretlen szerzőségűnek tekintjük.

A kiadványok túlnyomó része nélkülözi az egyházi jóváhagyást. Ha egy-egy esetben fel is tűntették, hiszen ez az egyházi törvénykönyv (Codex Iuris Canonici) szerint kötelező lett volna, nem tudható, hogy valós engedélyről, vagy csak az eladhatóság és a legitimáció szempontjából használt formuláról van-e szó.⁷⁸

A kiadók között, esetünkben általában azonosak a nyomdával is. Legtöbb a pest-budai, majd 1873 után a budapesti műhely: Bartalits Imre (Pest, Budapest), Bucsánszky Alajos, illetve örököse Rózsa Kálmán (Pest, Budapest) egyaránt egy-egy tucat aprónyomtatvánnyal van jelen a vizsgált korpuszban. Őket követi Bagó Márton (Buda) nyomdája. E fővárosi kiadványok minden vizsgált településen fölbukkannak. A mezőkövesdi anyagban a helyi Balázs Ferenc nyomda, a kunszentmártoni gyűjteményekben pedig a szegedi Traub Brunó és társa nyomdája gyakoribb. Egy-egy nyomda, vagy nyomdász nevének fölbukkanása azonban azt jelzi, hogy lényegében minden nyomdaüzem adhatott és adott is ki vallásos nyomtatványokat, az azonban esetleges, hogy az elemzett korpuszban mely üzemek bukkannak fel: Baja – Nénay Lajos, Eger – Szolcsányi Gyula, Esztergom – Horák Egyed. Felsőőr/Oberwart – Schobisch Ludwig, Gyöngyös – Simon Dénes, Jászapáti – Imrik József, Keszthely – Sógör György, Treffler Ferenc, Miskolc – Braun Henrik, Szelényi és társa, Nagykikinda – Olaj István, Szeged – Engel Adolf, Szombathely – Bertalanffy Imre, özv. Seiler Henrikné, Szarvas – Réthy Lipót⁷⁹. Nagyon sok kiadványon azonban semmiféle impresszum nem található.

⁷⁶ Tanulságos volna egyszer azt elemezni, hogy egy-egy énekes ember, búcsúvezető gyűjteményében milyen tematikájú, milyen helyeken kiadott, milyen kultuszokat tartalmazó aprónyomtatványok találhatók.

⁷⁷ Velük egy másik, külön tanulmányban foglalkozunk.

⁷⁸ Az egyházi könyvcenzúráról, a jóváhagyásról és engedélyezésről lásd: *Magyar Katolikus Lexikon* VII. Budapest, 2002. 345-348, különösen 346-348.

⁷⁹ Petőcz 1986.

Hasonlóan vegyes a kép a rózsafüzéres ponyvakiadványok illusztrációival kapcsolatosan is. Az előzékképek nem minden esetben kapcsolódnak a nyomtatvány tartalmához. A rózsafüzéres füzetek tágabb értelemben máriás jellegű kiadványok. Ilyen értelemben azért legtöbb esetben valamilyen, Boldogasszonyt ábrázoló metszet látható a címdalon. A Szűz Máriát ábrázoló képek között vannak kifejezetten rózsafüzéres ábrázolások is: 1. Szűz Mária a Kisjézussal, s a rózsafüzérre utaló ábrázolással – Mária a Kisjézussal a rózsafüzér 15 titkát ábrázoló képecskékkal keretezve, vagy rózsakoszorúban, vagy a Csodás érem Máriája, kezében a rózsafüzérrel. 2. A Szeplőtelen Fogantatás a rózsafüzérre utalással, vagy anélkül, egyedül vagy szentek társaságában – rózsakoszorúban, illetőleg Bonifác és Árpád-házi Szent Erzsébet társaságában. 3. Az előzőhöz is kapcsolható tartalmilag a lourdes-i jelent ábrázolása – Szűz Mária Bernadettel, vagy a Lourdes-i bazilika zarándokokkal. 4. Nagy számban láthatjuk a Fájdalmas Anyát (Pietà) vagy a Hétfájdalmú Szűzanyát. 5. Egy-egy esetben regisztrálhattuk a következő képeket: a) három vérző szív, a második füzérrel övezve, a harmadik kivirágozva (talán a rózsafüzéres titkok allegorikus ábrázolása), b) kereszt, horgony – a hit és remény szimbóluma, c) virággal övezett stilizált kereszt, d) Szentháromság, e) Oltáriszentség, illetőleg monstancia, f) Golgota, g) sírbatétel, h) Jesse fája, i) Skapulárés Szűzanya, k) Szent Anna, l) Jézus a jó pásztor, m) Segítő Boldogasszony (Mariahilf), n) zarándok, o) dereglye egy viharos folyón.⁸⁰

Tartalmilag négy nagyobb egységbe sorolhatók be a füzetek: 1. a máriás (domonkos) rózsafüzért, az Élő Rózsafüzért, Örökös Rózsafüzért, vagy valamilyen más olvasó (Szentháromság olvasója, Szent Anna olvasója, Szent József olvasója, az Úr olvasója) énekeit és imádságait tartalmazzák. 2. A rózsafüzér társaságok működéséhez (pl. „az olvasó-társulat czeremóniás szent miséjére”, újhold vasárnapra, temetés, halotti mise, titokcsere, szombati ájtatosság) kínálnak énekeket és imádságokat. 3. A máriás énekek, a búcsújáró énekek között a rózsafüzérrel kapcsolatosak is vannak. 4. Külön csoportba soroltam a Lourdes-dal kapcsolatos, vagy kifejezetten Lourdes-ról szóló kiadványokat, amelyek nyilvánvalóan jelzik a Lourdes-i jelenés és az Élő Rózsafüzér (általában rózsafüzér ájtatosság) szoros kapcsolatát.

Az átvizsgált nyomtatványok alapján az I. világháború határvonalnak tekinthető több vonatkozásban is. Az ima- és énekponyvák virágkora a háború előtti évszázadra tehető, ez a korszak I. világháborúval lezárult, a háború után a ponyvák száma lecsökkent, szerepük visszaszorult. A szerzők a háború előtt igen nagy számban laikus hívek voltak. Helyüket és szerepüket a két világháború között inkább a klerikus szerzők és az igényesebb, nagyobb terjedelmű imakönyvek, valamint a vallásos folyóiratok vették át. Ez a vallásosság szerkezetének átalakulását mutatja, amelyben a népi áhítatformák visszaszorulóban voltak, s helyüket átadták egy erősebben egyházas vallásosságnak.

⁸⁰ Ez utóbbi a paksi búcsúlok dunai balesetét elmondó irat elején látható, tartalmilag tehát kapcsolódik a szöveghez

Nemzetiségi nyelvi(szlovák, német és horvát) kiadványok

A magyar nyelvű kiadványok mellett párhuzamosan megjelentek az élő rózsafüzérrel kapcsolatos kiadványok az akkori országterületen élő más nyelvű katolikusok (szlovákok, horvátok, németek) számára is. Ezek módszeres összegyűjtése is elvégzendő feladat még. Kutatásom során bizonyos szlovák és horvát nyomtatványokat tekintettem át az első világháború végéig.

Maga a gyakorlat azonban nem újkeletű, hiszen már a barokk korban is hasonló volt a helyzet. Sőt, a 18. század közepéig érvényesülő latin nyelvűség mellett a társulati kiadványoknál jelennek meg először a nemzeti nyelvű kiadványok: az 1640-es évektől a magyar, az 1660-as évektől a német, az 1670-es évektől a szlovák nyelv is megjelenik, míg a horvát csak az 1720-as évektől.⁸¹

A 19-20. századi rózsafüzéres áhítati irodalomból most csupán egy szlovák példát tudunk e tekintetben bemutatni. A *Knižka Žiwého sw. Ruženca k ucte Blahosl. Panny Marie* címmel megjelent könyv összeállítóját nem ismerjük. A könyv elején rövid bevezető összefoglalás olvasható a rózsafüzérről, a Jaricot Mária által alapított élő rózsafüzérről, amelyről a kiadvány közli is a két első pápai rendeletet 1832-ből. Ezt követően a szentmise egyes részeihez kapcsolódó imádságokat, majd a rózsafüzér 15 titkát leíró fejezetet olvashatunk. Végül több fejezetben fohászok, imádságok, litániák és kotta nélküli énekszövegek találhatók, köztük rózsafüzéres alkalmakra is. A titkokat metszeteken is megjelenítő kiadvány tehát nemcsak rózsafüzéres társulati alkalmakon volt használható. A könyv egy allegorikus ábrázolással kezdődik: Mária szeplőtelen szívének ábrázolása Szent Domokossal látható a kép felső ill. középső felében, míg alól a rózsafüzérrel összefogott hívek, férfiak és nők elkülönült tizenöt fős csoportja, akik közül kiemelkedik a pápa alakja. A borítón szintén Mária szíve ábrázolás látható, egyik kezében a rózsafüzért, másikban a skapulárét tartja.⁸² Gregorovics Ferdinand jalnai (Bars m.) plébános *Rozjimanie o tajomstiwách swäteho Ruzenca* (Szent olvasó titkai) címmel írt 1877-ben könyvet.⁸³ E kiadványok azt jelzik, hogy a felvidéki megyék szlovák ajkú híveire is gondoltak a kiadók (Rózsa Kálmán), illetőleg lelkipásztoraik.

Az élő rózsafüzérnek a bánsági németek számára készített német nyelvű kiadványáról csak közvetett úton van tudomásunk, magát a könyvet nem tudtuk kézbe venni.⁸⁴ Bizonyára vannak, voltak még ezeken a nyelveken, s horvátul is megjelentetett munkák.

81 KNAPP 2001. 80.

82 *Knižka Žiwého sw. Ruženca k ucte Blahosl. Panny Marie*. S odobrenim wrchnosto cirkewnej. Budapest, 1907. Tlačou a nakl. Kol. Rózsa a jeho manželky (predt. A. Bucsánszky). Szentkirályi-utca č. 50. 176 oldal. A szerző gyűjteményében.

83 SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Arcanum Digitális. CD Gregorovics Ferdinand, kath. plébános a besztercebányai egyházmegyében, szül. 1845-ben Galiciában; 1870-ben pappá szentelték; Znióvárálján volt káplán, majd plébános Jalnán Bars megyében. Munkái: *Rozjimanie o tajomstiwách swäteho Ruzenca*. (Szent olvasó titkai.) Nagyszombat, 1877.

84 V.ö. 29. jegyzet! Pallanik János „Handbüchlein des lebendigen Rosenkranz-Vereins”. Czernák Ferenc (Lippa, v. Arad. m.) könyvtárában láttam Johann Pallanik: Handbüchlein des lebenden Rosenkranzvereins. 4. verm. Auf. Salzburg, é.n. 285 oldal kiadását. Az Országos Széchényi Könyvtárban ezek nyomára nem akadtam.

Horvátul a 19. század végén, 1895-től megjelent a rózsafüzér társulati havi folyóirata *Gospina Krunica* címmel.⁸⁵ Ahogy a kutatástörténeti áttekintésnél is láttuk, Horvátországban a tengerparti és a belső, Mura és Dráva menti területek vallásossága erősen eltér. Figyelemre méltó, hogy a rózsafüzéres folyóiratot a tengerparti Splitben és Siečnj-ben alapították. Csak valamikor az első világháború előtt költözhetett a szerkesztősége Zágrábba. Első szerkesztőjét nem ismerem. De a IV. évfolyamot p. Angjeo-Maria Miškov domonkos rendi szerzetes szerkesztette. A Zágrábba költözés időpontjaként az 1917. évet valószínűsíthetjük, mert ekkor – a cím megtartásával – valószínűleg új évfolyamszámozást vezettek be. Ez azután következetes és folyamatos egészen 1944-ig, egy évfolyam elszámolást azonban találtunk.⁸⁶

A folyóirat címlapján Mária mint a Rózsafüzér Királynéja átnyújtja az olvasót Szent Domonkosnak és Siena-i Szent Katalinnak. Tartalmilag elmélkedések, versek, a rózsafüzér társulati hírek, a rózsafüzér története jelentős. A számozott hírekben főleg a horvát egyház, majd Róma és harmadsorban a világegyház eseményei bukkannak föl. Magyarország azonban – egy-két egyházi hierarchiára tett megjegyzés kivételével – sehol sem szerepel.⁸⁷ Csupán az 1939-es évfolyam foglalkozik a budapesti Eucharisztikus Kongresszussal, s ugyanebben az évfolyamban

85 Összegyűjtésük még Horvátországban is várta magára. A horvát rózsafüzéres folyóirat rövid bemutatását lásd alább! Magam a zágrábi Horvát Nemzeti Könyvtárban néztem át a horvát nyelvű rózsafüzéres nyomtatványokat. A *Gospina Krunica* című folyóiratnak megtaláltam az 1, 4, 14-19, 21-26. számát. Ezekből az évfolyamokból csak az 1-14. megjelenése esett a közös országhoz tartozás időszakára. A 4. évfolyamot még Splitben nyomtatták, a 14. évfolyam azonban már Zágrábban jelent meg. Nem lehet tudni most még, mikor történt a változás. A folyóirat Zágrábba költözése jelzi valószínűleg a horvát főváros fontosságának megnövekedését, ahogy a zágrábi püspökség mindinkább átvette a katolikus egyház horvátországi irányításának szerepét. A Trianon utáni évtizedekkel csak érintőlegesen, itt a jegyzetekben foglalkozom, jöllehet a folyóirat minden megtalálható példányát, valamint más horvát nyelvű rózsafüzéres nyomtatványt is feldolgoztam.

86 1940-ben a 25. évfolyamot írják, s 1941-ben ismét. 1944-ig pedig nem jelent meg a folyóirat, hiszen az 1944-es évfolyam a 26. kötettszámot viseli.

87 A háború utáni jugoszláv körülmények között csupán az 1938. évben olvashatunk sokat Magyarországról a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus eseményeiről. Tóth Tihamér veszprémi püspök cikke után a júliusi számban hosszú, fényképekkel illusztrált beszámoló jelent meg a kongresszusról. Figyelemre méltó, hogy az 1935-ös ljubljanei eucharisztikus kongresszusról nincs olyan részletes beszámoló, mint a későbbi budapestiről. Még az 1938. júniusi számból értesülünk, hogy elkészült az első horvát katolikus hangos film. Az 1941. évfolyam május-júniusi száma köszönti Ante Pavelić-et, s az ország függetlenségét. Az 1930-tól fellelhető évfolyamok gyakran közöltek cikkeket Lourdes-ról, Fatimáról, lourdes-i zarándoklatokról. Az 1930-as évek elején mind sűrűbben olvashatunk az ifjú rózsafüzéresekről. Legnagyobb számban azonban a Máriával, s a rózsafüzér társulatokkal foglalkozó írások olvashatók. 1935-ben megtudjuk, hogy a máriabisztricei Szűzanyának egy arany rózsafüzért adományoztak. Az 1930. XIV. évfolyam egyik cikke a rózsafüzér történetét ismerteti. Alkalmanként Horvátországban is meg kellett magyarázni a különböző rózsafüzér társulatok lényegét, egymáshoz való viszonyát (bratovština sv. Krunice, Vješna Krunica, Živa Krunica). A domonkosok is rendszeres szereplő a cikkeknek. – 1937-ből ismerem a rózsafüzér társulatok szabálykönyvét: Opći kurničarski pravilnik. Zagreb, 1937. Az 1930-as években itt is nagy súlyt fektettek a gyerekek társulati bevonására. Erről is, a gyermekek rózsafüzérérről tanúskodik egy kis füzet: *Mladi kruničari*. Zagreb, 1932. – 1934-től évi rendszerességgel kalendáriumot is kiadtak: *Kalendar Gospine Krunice*. I. Zagreb. – A délszláv királyság felbomlása után Dr. Ladislav Vlašić a bácska-baranyai horvátok szellemi kultúrájáról írt egy tanulmányt. *Kalendar Gospine Krunice za godinu 1941. Godina VIII*. Zagreb, 134-148. – A zágrábi Nemzeti Könyvtárban a Glasnik Žive Krunice. Viesti s groba častnoga sluga Božjega. 1944. Az első szám közli az Élő Rózsafüzér statutumait.

pedig olvasható egy hosszú, Szent Margitról szóló cikk.⁸⁸ Az 1934-es folyóiratban az októberi ájtatosság bevezetésének ötven éves évfordulójáról írtak.⁸⁹ Az 1940-es rózsafüzéres kalendárium a ljubljanoi Élő Rózsafüzér társulat történetéről írt. A későbbi Szlovénia területén 1849-1850-ben jelentek meg az első élő rózsafüzéres kiadványok szlovén nyelven. A rózsafüzérnek itt ebben az időben még az erős német hatás következtében *roženkrans* a neve.⁹⁰

Társulati könyvtárak

Érdekes kérdés a 19-20. századi társulatok esetében, hogy céljaik elérése érdekében, tagjaik jobb áhítatirodalmi ellátása érdekében vajon tartottak-e fenn könyvtárat.⁹¹ Erre a kérdésre kutatások híján sajnos csak bizonytalan érvényességgű választ tudunk adni.

Egy possessorori bejegyzésből, valamint a *Rózsafüzér Királynéja* című folyóirat 1938. évi rövid híréből ismerjük a mesterszállás rózsafüzér társulat könyvtárát, amely több vallásos folyóiratot is megrendelt. „A mesterszállási Rózsafüzér Társulat a tagok adományaiból hitbuzgalmi könyvtárat állított fel, melynek vallásos könyvet a tagok igen nagy örömmel olvasgatják. A könyvtár vezetője a kiváló főcsoportvezető: Gulyás Á. Mihály községi közgyám. Követésre méltó tett” – zárja híradását a szerkesztő.⁹² A könyvtár méretét, tartalmát azonban ma már nem lehet rekonstruálni.

Mellette csupán nem rózsafüzéres társulati könyvtárakról van tudomásunk. ezek pedig egyrésről „Assisi Szent Ferencz budai III. rendjének könyvtára”, amelynek anyagából éppen a *Rózsafüzér Királynéja* című folyóirat 1910. évi kötetét ismerjük,⁹³ másrésről pedig az 1910-es évek elején megalakult zombori kármelita harmadrend, amely mindmáig magyar és horvát nyelvű könyvekből álló kölcsönkönyvtárat működtet tagjai számára. A közel 1500 kötetes könyvtár (többségében magyar nyelvű) rendben tartott, gondozott. A rendszeres könyvtárhasználatot a kölcsönzési ívek alapján követni lehet. A könyvtár áhítatirodalmi művek mellett magyar és horvát szépirodalmi munkákat is tartalmaz.⁹⁴

88 Eugen KORNFEIND: Blažena Margareta djevica, reda Sv. Dominika, kčerka kralja Bele IV. in: *Kalendar Gospine Krunica*.VI. Zagreb, q939. 45-48.

89 Jordan VICULIN O.P.: Pred 50. godina ... (K jubileju listopadske pobonosti.

90 Ignacije DUIŠIN: Iz povijesti jedne slovenske krunicarske bratovštine, in: *Kalendar Gospine Krunice za godinu 1940. Godina VII. Zagreb, 119-121.*

91 Magát a problémát egy megbeszélésünk alkalmával Muckenhaupt Erzsébet (Csíkszereda) vetette fel a csíksomlyói ferencesekhez kötődő társulatok kapcsán.

92 *Rózsafüzér Királynéja* LIV. 1938. 3. szám 96.

93 A belső borító két pecsétje közül az újabbi a következő jelölés olvasható: Assisi Szent Ferencz budai III. rendjének könyvtára 743. lelt. Szám, B. csoport, 206 csop. szám. A régebbi pecsét felirata: Assisi Szent Ferenc Harmadik Rendje Budapest, II. kerületi (Országúti) rendközségének kölcsönkönyvtára. Leltári szám: 158. Csoport jele és száma: A 180. E pecsétek jelzik a társulati könyvtár létezését. Külön tranulságos a kölcsönkönyvtárra utalás.

94 BARNA 2004.

Néhány tanulság

Elemzésünket a rózsafüzér társulatok kiadványaira összpontosítottuk. Ha áttekintjük az 1940-es évektől a 20. század végéig ívelő másfél évszázadot, akkor a rózsafüzéres kiadványok tekintetében a következőket állapíthatjuk meg. Az 1840-1870-es években domináltak az imádságos és énekes könyvek. Párhuzamosan aprónyomtatványok, ponyvák is megjelentek, népszerűsítették az új áhítatformát, az élő rózsafüzért. Megnőtt a vallási ponyvakiadással foglalkozó kiadók szerepvállalása. Melléjük társult az 1880-as évek közepétől a rózsafüzéres havi folyóirat, amely kisebb-nagyobb változásokkal, egészen 1944-ig, majd új címen még 1947-1948-ban is működött. A 19. század végétől a rózsafüzéres kiadványozásban meghatározó szerepe a domonkos rendnek volt. A rózsafüzér pedig megjelent a többi korabeli, akár más szerzetesrend (jezsuiták, ferencesek, s mások) által gondozott folyóiratban is. Nyelvük mindvégig magyar, illetőleg az ország akkor használatos több más nemzetiségi nyelve: német, szlovák, horvát.

A barokk kori társulati kiadványok az „ország legfejlettebb településein, egyházi központokban jöttek létre” – írja Knapp Éva. Egyáltalán, a kiadványokkal rendelkező társulatok nagyobb része is a 17-18. században városi jellegű településen látott napvilágot. Faluhelyen szerveződött társulatnak pedig csupán „egy-két kiadványa van, amelyek többnyire az adott helyen érvényesülő speciális rendi vagy világi papi, plébánosi aktivitás érvényesülésével hozhatók kapcsolatba.”⁹⁵ A 19-20. századi rózsafüzéres társulatok, elsősorban a hangsúlyosabban vizsgált élő rózsafüzér egyesület esetében hasonló jellemzőket ismerhetünk fel. A nyomtatványok inkább városi társulatokhoz és intézményekhez kötődnek, kevés a falusi kiadványok száma. De vannak azért. Összeállítójuk azonban nemcsak egyszerű helyi lakos, hanem több esetben egy-egy helyi lelkipásztor. Az ő kapcsolódásuk az egyházi / városi központokhoz pedig természetes. A társulati kiadványok esetében is fordulópontot jelentett 1877. Ettől kezdve ugyanis minden rózsafüzér társulat a domonkos rend irányítása és felügyelete alá került. Ez természetesen azt is jelentette, hogy a domonkos rend kiadvány előállításának gyakorlata megnövekedett, de nem szüntette meg teljesen a helyi kiadásokat. Az egyes helyi rózsafüzér társulatok kiadványt előállító gyakorlata ugyan visszaszorult, helyüket előbb a nagyobb pest-budai, vidéki városi kiadók és nyomdák, majd a szerzetesrendi nyomdák vették át (Bucsánszky, Bagó, domonkosok). Egyre ritkábban fordult elő, hogy saját céljaikra könyvet (mint a kunszentmártoniak, s az endrődiek, vagy a Társulatok könyve), tagfelvételi lapot vagy egyéb munkát (pl. titkok) nyomattak. Ezeket be lehetett szerezni, meg lehetett rendelni a domonkos társulati központokban, kolostorokban, folyóirat szerkesztőségben, illetőleg a nagyobb városokban lévő kegytárgy üzletekben.

A korszak elemzése azzal a tanulssággal is járt, hogy tovább popularizálódott a társulati anyag. A 19. század második harmadában az aprónyomtatványoké, a ponyvanyomtatványoké a vezető szerep, amely azonban a 20. század első

95 KNAPP 2001. 75.

harmadára visszaszorul. A legkülönbözőbb társulati nyomtatványok nagyarányú elterjedése mellett és mögött egyfajta központosítást is látunk: a vidéki kis kiadók és nyomdák felhagytak ezek megjelentetésével. Kiadásuk átkerült az 1848 óta működő Szent István Társulathoz, az 1880-as évektől pedig megnőtt a domonkos rend kiadványt előállító, a rózsafüzér társulatok életét és működését egy központba vonó szerepe. Ennek legfontosabb jele az 1880-as évek közepétől a rózsafüzéres havi folyóirat (*A Legszenőbb Rózsafüzér Királynéja*, majd *Rózsafüzér Királynéja* címmel). A domonkosok mellett más szerzetesrendek szerepe sem elhanyagolható egy általánosabb Mária-tisztelet jegyében, amely azonban nem hagyja figyelmen kívül a rózsafüzér ájtatosságát sem. Külön meg kell említeni a jezsuiták, a ferencesek és a karmeliták szerepét. Kutatásaink során nem térhettünk ki részletesen ezekre, itt inkább csak jelezni kívánjuk a további kutatási lehetőségeket irányukba.

A különböző típusú rózsafüzéres kiadványok szerzői is a fenti folyamatot mutatják. Az első időben, a 19. század közepéig megjelenő imakönyvek és szabálykönyvek klerikus szerzői után és mellett a század második felében hamar feltűntek a laikus szerzők, a *szentemberek*, akik a ponyvakiadványokat megjelentették. A klerikus szerzők esetében láthatjuk, hogy adataikat: a társulati szabályokat, a pápák rózsafüzérrel kapcsolatos megnyilatkozásait részben egyházi és latin nyelvű (belső) forrásokból, illetőleg különböző idegen nyelvű kiadványokból merítették, vagy meríthették. E forrásokra akár hivatkozhatnak is. Mind a klerikus szerzők, mind pedig a ponyvák összeállítói magyarok, illetőleg az országban honos nemzetiségek tagjai. Külföldi szerzők nincsenek közöttük. A rózsafüzéres áhítatirodalom nemzetközisége az egyház és a katolicizmus egyetemességében állt és áll. Ezt a kapcsolódást és tudati kötődést elősegíti, hogy a társulatok, az élő rózsafüzér is, megszervezésük és működésük szintjén egyetemes egyházi és domonkos rendi fórumoktól függenek.

Ezekből a nyomtatványokból tanulták meg a társulat működtetését, tanulták meg a sajátos társulati nyelvhasználatot, a tisztségek megnevezéseit a rózsaszimbolikában (*rózsaszál, rózsabokor, rózsakert, bokoranya, bokorfő* stb.), valamint a sajátos rózsafüzéres énekeket, imádságokat, s a könyvek révén rögzültek ezek az ismeretek.

A rózsafüzéres kiadványok szerzői között tehát klerikusokat és laikusokat találunk. A szabálykönyveket, az imakönyveket, az elmélkedés köteteket többségükben klerikusok, mindinkább domonkos szerzetesek állították össze. Hozzájuk kötődik a folyóirat-kiadás is. Az énekes és imádságos ponyvák szerzői azonban többségükben laikusok.

Elterő a különböző kiadványtípusok megjelentetési módja, a mecénások, és a kiadók szerepvállalása. Az imakönyveket és az elmélkedés köteteket megjelentető szerzők egyházi, rendi kiadóknál jelentek meg. Feltehetőleg nem volt kockázatos a megjelentetés, hiszen a klerikusok mellett a városi és falusi középosztály tagjai, elsősorban asszonyok nagy számban vásárolták őket. A folyóirat kiadás azonban a járulékos költségek, valamint az expedálás miatt már nemegyszer ráfizetéses volt. A költségeket ilyenkor vagy a szerkesztő, vagy a szerzetesrend vállalta magára. A ponyvaszerzők esetében anyagi kockázat ritkán merülhetett fel. Minderről persze csak kevés korabeli információnk van. Ám ha felidézzük az Orosz István

önéletrajzában írottakat, a vallásos ponyvák kiadását nem tekinthetjük kockázatos vállalkozásnak. Orosz István mindenesetre meggazdagodott belőle.⁹⁶

A kiadványok példányszámáról semmilyen információnk nincs. Terjesztésük, eladásuk természetesen kulcskérdés volt. Annyit azonban tudunk, hogy a kiadóktól írásban meg lehetett rendelni az összes náluk megjelent kiadványt. Imakönyvekben közölték is ezek listáját, címét és árát, a megrendelés lehetőségeit. Az Egri Nyomda Rt. levéltári anyagában százzszámra meg is maradtak olvasói és megrendelői levelek. Feldolgozásuk azonban még várat magára.⁹⁷ Ismét Orosz István önéletrajzát tudjuk csak említeni. Ebben a szerző többször utal arra, hogy egy-egy búcsús alkalommal 3.000 – 4.000 darab ima- és énekes füzetet adott el.

A rózsafüzéres kiadványoknak csak egy része illusztrált. Az imakönyvek többségében legfeljebb a könyv elején találunk egy-egy Mária-képet. A ponyvák legtöbbször van valamilyen, sokszor tematikusan nem is megfelelő ábrázolás, metszet, grafika. A folyóiratszámokban pedig megjelentek már az első évfolyamoktól kezdve a fényképek. Ezek részben tartalmilag támasztották alá egy-egy cikk mondanivalóját, máskor pedig csupán helykitöltő szerepet szánhattak nekik.

Az általunk elemzett kiadványok többsége magyar nyelvű. De néhány példán láttuk, hogy hazai és külföldi kiadók németül és szlovákul is megjelentettek rózsafüzéres kiadványokat. A horvát nyelvű rózsafüzéres irodalom gazdag, kiadványtípusait tekintve követi a magyart és az osztrákot. Benne imakönyvek, társulati kiadványok, folyóiratok és ponyvanyomtatványok egyaránt megtalálhatók.

Az imakönyvek, ponyvák használatára vonatkozóan sem rendelkezünk 19. századi adatokkal. A 20. századból, különösen annak végéről már több információnk van. Összegezve azt mondhatjuk, hogy az imakönyveket és a ponyvákat egyéni és különböző közösségi áhítatkalkáción használták. Gyakran rendezték őket nagyobb egységekbe (kolligátumok) úgy, hogy megfeleljenek a napokig tartó gyalogos búcsújárás, vagy a többórás halott melletti virrasztás igényeinek. Kunszentmártoni és más települési tapasztalatom szerint a nyomtatott könyvekből gyakran másoltak át kéziratos füzetekbe énekeket, imádságokat. Ez egy sajátos, konkrét célnak megfeleltetett szerkesztési gyakorlat volt. A nyomtatott könyvek használata azonban nem szorította ki teljesen a szóbeliséget a rózsafüzéres gyakorlatból, búcsújárásból, virrasztásokból. Az elhangzó énekeket és imádságokat többségükben ismerték, kívülről tudták. A könyvek használata azonban egyféleképpen legitímálta a felhangzó énekeket, imákat.

A katolikus sajtó is kiterelbelyesedett a 19-20. század fordulóján. Így, jóllehet különböző színvonalon, de 1910-re két fővárosi napilap, kilenc vidéki magyar, két német, két szlovák és egy délszláv nyelvű hetilap, huszonhat szépirodalmi és hitbuzgalmi, tizenhét tudományos és négy ifjúsági folyóirata volt a magyarországi katolikus köröknek. A kis példányszámú, s nem a legszínvonalasabb sajtótermékek azonban nem tudtak versenyre kelni a szakmailag magasabb szintű, liberális hazai sajtóval.⁹⁸ Már az első világháború idején indult el a Jézus Szíve Társulat hetilapja, a *Szív*, amely a háború végéig a magyar mellett szlovákul és néme-

96 BÁLINT 1942.

97 BÁLINT 1942. 99. Orosz István maguknak a szerzőknek írt, s tőlük kért vallásos olvasmányokat.

98 SZÁNTÓ 1985. 506-507., Dersi 1973., Lipták 2002.

tül is megjelent, s nagyon népszerű volt vidéken is.⁹⁹ A katolikus lapok között természetesen ott volt a rózsafüzér társulatok havi lapja, *A Legszenőbb Rózsafüzér Királynéja*, majd 1920-tól a *Rózsafüzér Királynéja*, 1947-1948-ban pedig a *Rózsafüzér Társulatok Értesítője* című lap is.

A 20. század második fele Magyarországon azzal kezdődött, hogy a kommunista/szocialista hatóságok minden vallásos társulat működését betiltották. S bár – amint már ezt láttuk – a rózsafüzér társulat a vallásosság intim szférájába visszahúzódva egyfajta „rejtőzködő” imatársulatként megmaradhatott, gyakorlatilag semmiféle kiadási tevékenységet nem folytathatott. A gondolatok, különösen a vallásosak, a 20. század végéig veszélyesek voltak. Ebben a helyzetben felértékelődtek és sokáig használatban maradtak a korábbi, alkalmanként még 19. századi aprónyomtatványok, kéziratos énekes és imádságos könyvek. Ez a körülmény annak is köszönhető volt, hogy a vallásos ponyva használatához szokott korosztályok csak az 1960-1970-es évektől kezdtek erősebben visszaszorulni. Az engedélyezett Ecclesia Kiadó és a Szent István Társulat csekély számú rózsafüzéres kiadványt jelentetett meg, s kevés magyar nyelvű kiadvány jöhetett be külföldről is. (Sokunk tapasztalata, hogy a magyar hatóságok figyelme országhatárainkon a vallásos és a pornográf irodalomra terjedt ki elsősorban – ezeket kobozták el.)

Újabb változás az 1990-es politikai fordulat után következett be. Ezt már előkészítette a szerzetesrendek működésének újbóli engedélyezése 1988-ban. Az eltelt fél évszázad azonban hatalmas pusztulást hozott nemcsak emberanyagban, hanem anyagiakban is. A domonkosok központi rendi könyvtára és levéltára például megsemmisült. Így nem maradt fenn a rózsafüzér társulatokra vonatkozó tagösszeírások, sőt az alkalmi és áhítati irodalmi nyomtatványok nagyobb része sem. Ezt néhány praktikus kiadvány ugyan pótolta. Ám a rózsafüzér társulati kiadványok esetében most újra az a helyzet állt elő, mint volt 1877-ig, mielőtt az irányítás a domonkosok kizárólagos kezére került volna. Nincs országos irányítás, nincs egységes kiadványozási gyakorlat.

Irodalom

ANTALÓCZY Lajos

1986 *Az Egri Nyomda Rt. története 1892-1949*. Eger.

BÁLINT Sándor

1942 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Budapest.

1944 Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései. Orosz István válogatott énekei, in: Bálint Sándor, *Sacra Hungaria*. Kassa, 129-165.

1981 Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései. Orosz István válogatott énekei, in: *A hagyomány szolgálatában. Összegyűjtött dolgozatok*. Magvető, Budapest, 53-67.

BARNA Gábor

1998 *Az élő rózsafüzér kunszentmártoni társulatának jegyzőkönyvei*.

⁹⁹ SZÁNTÓ 1985. 573.

- 2004 *A kármelita harmadrend és a skapuláré társulat Zomborban*. (Kézirat, sajtó alatt Zágráb)
- BŐLE Kornél
1925 *Rózsafüzér Királynéja. Imakönyv*. Ötödik kiadás. Budapest, Credo Kiadás
- CsÓKA-JAKSA Helga
2004 „Búcsúra való ének” Bálint Sándor ponyvahagyatékának elemzési szempontjai, in: Barna Gábor (szerk.) *Rítusok, folklór szövegek*. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Budapest, 303-312.
- DERSI Tamás
1973 *A századvég katolikus sajtója*. Irodalomtörténeti füzetek 81. Budapest.
- JAKSA Helga
2000 *Bálint Sándor ponyvahagyatéka*. SZTE Néprajzi Tanszék. Szakdolgozat, kézirat.
- KNAPP Éva
2001 *Pietas és irodalom. Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*. Universitas Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS István Gábor
1985 Bucsánzsky Alajos útja a kalendárium- és ponyva-tömegtermeléshez. *Magyar Könyvszemle* 101. évf. 1. sz. 1-17.
- KÓSZEGI Ferenc
1938 *A Szt. Olvasó elimádkozásának gyakorlati módszerei*. Pécs.
- LENGYEL Ágnes
1999 A szakrális nyomtatványok kutatásáról és jellemző jegyeiről. *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 7. Kolozsvár, 160-182.
2004 *Vallásos ponyvanyomtatványok a palócoknál a 19. század közepétől napjainkig*. Doktori értekezés, kézirat. ELTE Folklóre Tanszék, Budapest.
Lexikon für Christliche Ikonographie 6. 1990.
- LIPTÁK Dorottya
2002 *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Bécs – Budapest – Prága. Budapest, L'Harmattan
Magyar Katolikus Lexikon VII.
2002 Budapest, Szent István Társulat
- NAGY Ilona
2001 *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór*. Budapest, L'Harmattan
Pallas Nagy Lexikon, Arcanum Digitéka, CD.
- PETŐCZ Károly
1986 *Réthy Lipót szarvasi nyomdája*. A Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetek 11. szerkeszti: Petőcz Károly. Békéscsaba – Gyoma.
- PETRIK Géza
é.n. *Magyar könyvészet 1712-1920*. Arcanum Digitéka.
- POGÁNY Péter
1959 *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi Váci Nyomda működése nyomán (1770-1823)*. Irodalomtörténeti füzetek 24. Budapest.
- SÖRÖS Pongrác (szerk.)
1916 *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*. VI. Budapest.

SZÁNTÓ Konrád

1985 *A katolikus egyház története II.* Budapest, Ecclesia

SZÉKELY Anna

2005 *Bálint Sándor ponyvahagyatéka*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. Szakdolgozat, kézirat.

SZINNYEI József

é.n. *Magyar írók élete és munkái*. Arcanum Digitéka, CD

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

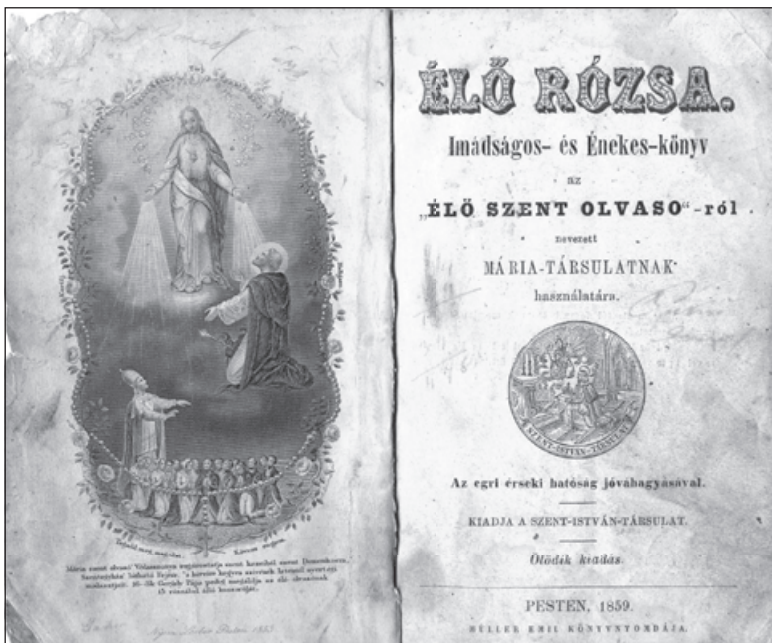
1985 Fejezet a XVIII. századi vallási ponyvairodalom történetéből. *Irodalomtörténeti Közlemények*. Budapest, 415-436

WIMMER, Otto

1987 *Kennzeichen und Attribute der Heiligen*. Innsbruck – Wien, Tyrolia.

1. kép: A győri Élő Lelki Rózsafüzér és Szűz Mária Szeplőtelen Szíve társulatának imádságos könyve, 1844.

2. kép: Az Élő Rózsafüzér imádságos és énekes könyve, a társulat rózsafüzéres ábrázolásával, 1859.

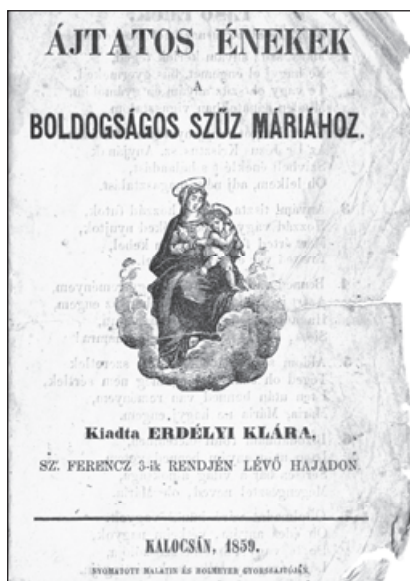
3. kép: Ökrös József (Kunszentmárton, Jász-Nagykun-Szolnok megye) Réthy Lipótnál nyomtatott énekes füzeté, Szarvas, Békés megye, 1853.

4. kép: Mária zsoltára, énekfüzet, Arad, Réthy Lipót kiadása, 1859.

5. kép: A tizenöt titok énekebe foglalva. Hely és év nélkül.

6. kép: Erdélyi Klárának, az Élő Rózsafüzér terjesztőjének énekfüzete

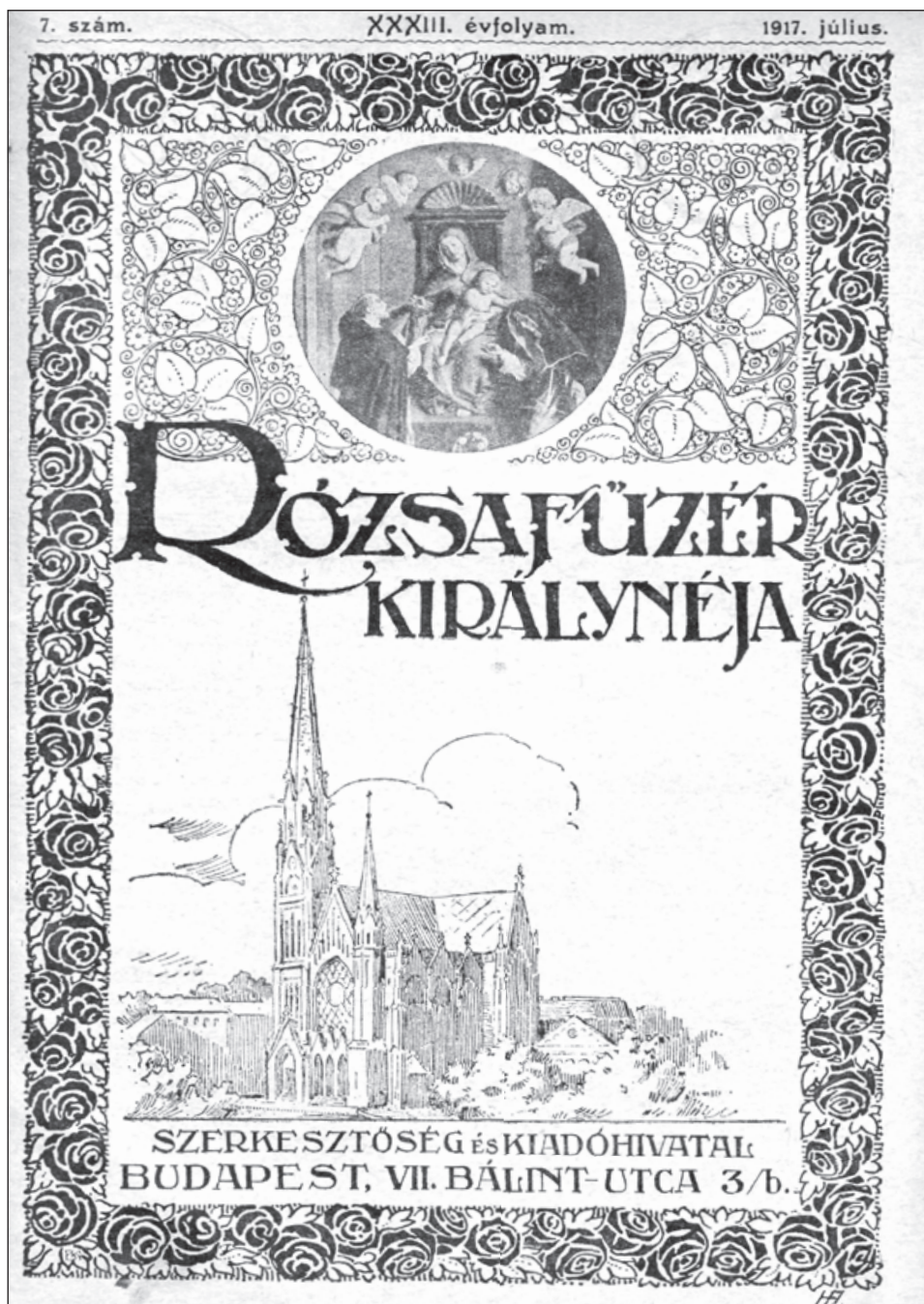
6. kép: Szűz Mária koszorúja – a tizenöt titok képe

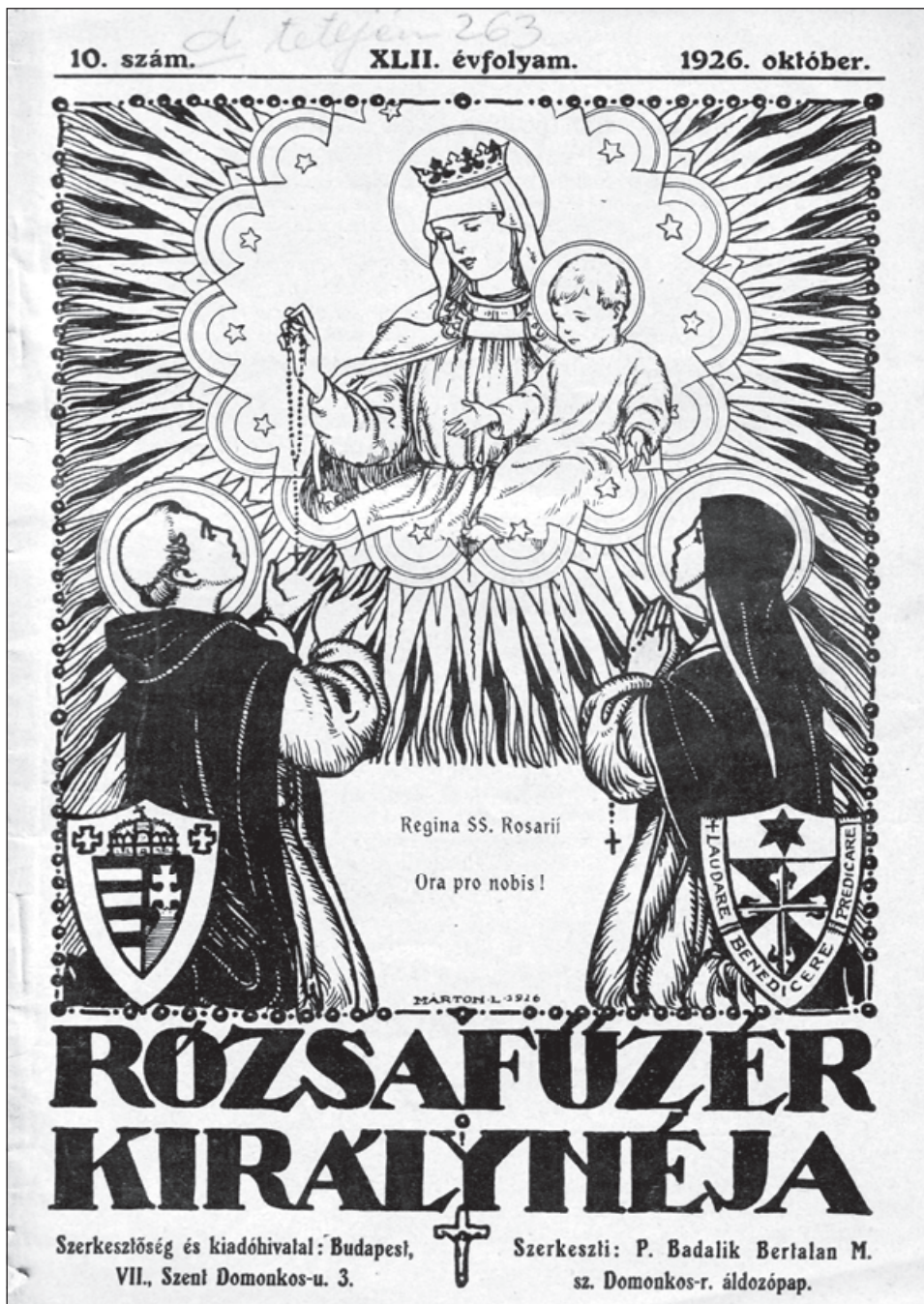
7. kép: A Rózsafüzér Királynéjának arany ABC-je

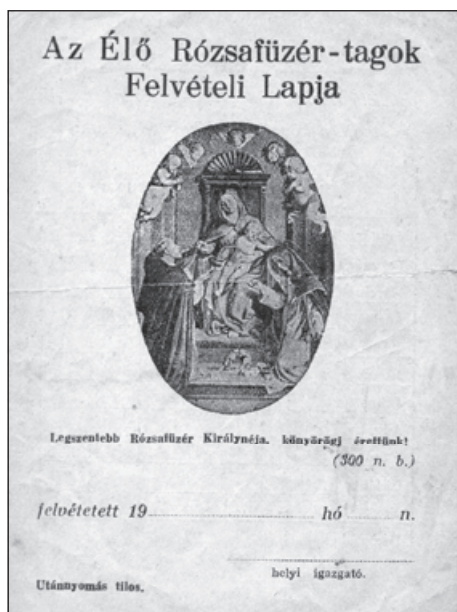
8. kép: Rózsafüzéres énekek

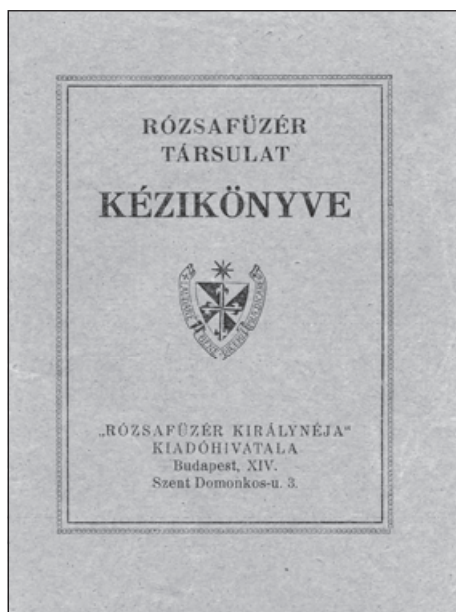
9. kép: A Rózsafüzér Királynéja című havilap borítója, 1917. július

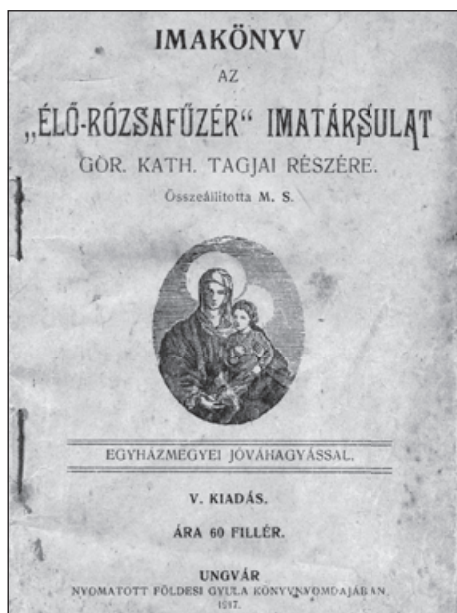
10. kép: A Rózsafüzér Királynéja című havilap borítója, 1926. október

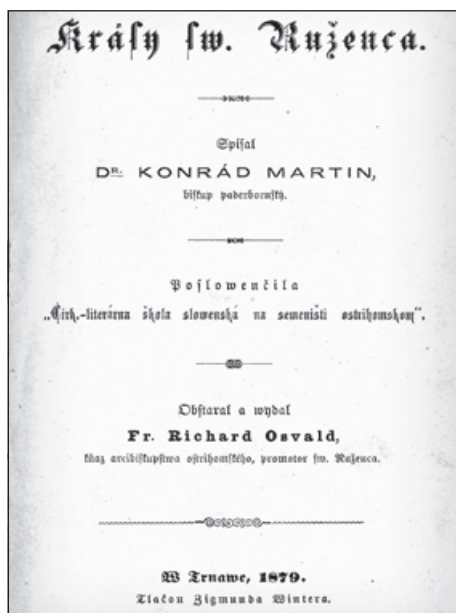
11. kép: Élő Rózsafüzér társulati felvételi lap

12. kép: Társulati kézikönyv

13. kép: Társulati imádságos könyv görög katolikusok részére

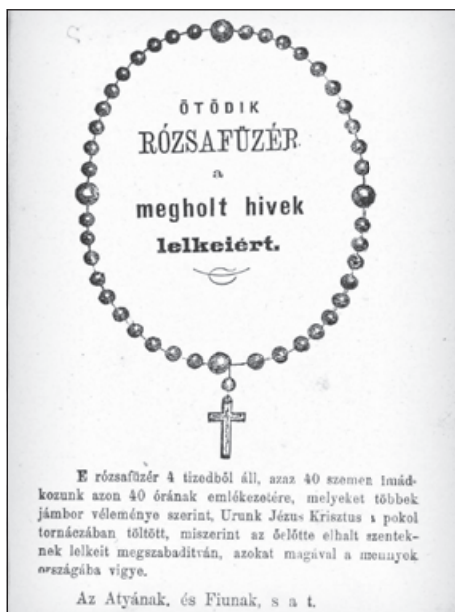
14. kép: Rózsafüzéres imádságos könyv szlovák katolikusok részére, Nagyszombat, 1879.

15. kép: Jáky Ferenc: Szent rózsafüzérek könyve, 1885.

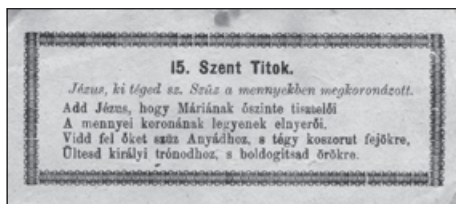
16. kép: Jézus Krisztus szentséges öt sebének koronája, Jáky Ferenc könyvéből

17. kép: Rózsafüzér a meghalt hívek lelke üdvéért, Jáky Ferenc könyvéből

18. kép: A szentolvasót imádkozó Szűzanya Bernadettel, kis szentkép, 19. század vége

19-22. kép: Rózsafüzér titkok a 20. század elejéről, Kunszentmárton

